UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Bakalářská práce

2014 **František Koudelka**

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

František Koudelka

Vývoj vztahů mezi USA a Íránem během funkčního období prezidenta Chátamího (1997—2005)

Bakalářská práce

Praha 2014

Autor práce: **František Koudelka**

Vedoucí práce: **PhDr. Jan Bečka, Ph.D.**

Rok obhajoby: 2014

Bibliografický záznam

KOUDELKA, František. *Vývoj vztahů mezi USA a Íránem během funkčního období prezidenta Chátamího (1997—2005)*. Praha, 2014. 40 s. Bakalářská práce (Bc.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut mezinárodních studií. Vedoucí diplomové práce PhDr. Jan Bečka, Ph.D.

Abstrakt

Tato bakalářská práce se věnuje vývoji americko-íránských vztahů v době vlády íránského prezidenta Muhammada Chátamího (1997—2005). S cílem najít odpověď na otázku, proč se nepodařilo proreformnímu prezidentu Chátamímu zlepšit vztahy s USA, práce komplexně analyzuje vzájemné vztahy obou států na třech úrovních. Těmi jsou mechanismus vztahů, ideologické podmínky vztahů a agenda vztahů. Mechanismem vztahů se rozumí proces tvorby zahraniční politiky, ideologickými podmínkami pak ideologie hlavních představitelů tvorby zahraniční politiky a agendou vztahů dvě témata, která v dané době dominovala americko-íránským vztahům: íránská podpora teroristických skupin a íránský jaderný program. Na základě této analýzy autor identifikuje hlavní faktory, které znemožnily nápravu vzájemných vztahů. Mezi ně patří struktura rozložení moci v Íránu, která neposkytuje prostor pro zásadní změnu na poli zahraničních vztahů země; odpor vůči zlepšení vzájemných vztahů ze strany některých aktérů majících vliv na zahraniční politiku a také neschopnost Íránu ukončit podporu teroristickým skupinám a zprůhlednit a omezit svůj jaderný program.

Abstract

This bachelor thesis deals with the development of US-Iranian relations during the government of Iranian president Muhammad Khatami (1997—2005). Seeking the answer to a question why the pro-reform president Khatami did not succeed in improving the relations, the thesis comprehensively analyzes mutual relations of both of the states on three levels. The three levels are: mechanism of the relations, ideological conditions of the relations and agenda of the relations. The mechanism of the relations corresponds to the foreign-policy making process, the ideological conditions to the set of ideas of the main actors in foreign policy-making and the agenda of the relations to two topics that dominated the US-Iranian relations during that period: Iran as a sponsoring state of terrorism and Iranian nuclear program. On the basis of the analysis, author identifies the crucial factors that prevented the improvement of the relations. Among the main ones are the structure of division of power in Iran which does not provide room for essential changes in the field of foreign affairs of the country; the opposition of some of the actors in charge towards improving the relations and the inability of Iran to end its support for terrorism and the failure to limit its nuclear program and to make it more transparent.

Klíčová slova

americko-íránské vztahy, Chátamí, terorismus, jaderný program

Keywords

US-Iran relations, Khatami, terrorism, nuclear program

Rozsah práce: 71 205 znaků

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 15. května 2014 František Koudelka

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval vedoucímu své práce PhDr. Janu Bečkovi, Ph.D. za užitečné připomínky a vstřícný přístup. Děkuji také své rodině za veškerou morální i materiální podporu, kterou mi poskytla v průběhu mých studií. Zvláštní dík patří mé mamince za ochotu a trpělivost průběžně se mnou tuto práci konzultovat.

Institut mezinárodních studií
Projekt bakalářské práce

Obsah

ÚVOD ... **2**

KRITIKA LITERATURY ... **4**

1 PROCES TVORBY ZAHRANIČNÍCH POLITIK ... **7**

1.1 Proces tvorby zahraniční politiky USA ... *7*

1.2 Proces tvorby zahraniční politiky Íránu ... *11*

1.2.1 Nejvyšší duchovní vůdce ... *12*

1.2.2 Prezident a Národní bezpečnostní rada ... *13*

1.2.3 Parlament ... *14*

1.2.4 Rada dohlížitelů ... *15*

2 POLITICKÝ PROGRAM HLAVNÍCH TVŮRCŮ ZAHRANIČNÍ POLITIKY ... **16**

2.1 Bill Clinton a jeho přístup k Íránu ... *17*

2.2 George W. Bush a jeho přístup k Íránu ... *19*

2.3 Sajjid Alí Chameneí a jeho přístup k USA ... *21*

2.4 Muhammad Chátamí a jeho přístup k USA ... *23*

3 VYBRANÁ TÉMATA PŘEDSTAVUJÍCÍ HLAVNÍ PŘEKÁŽKU K OBNOVĚ DIPLOMATICKÝCH VZTAHŮ ... **25**

3.1 Podpora teroristických skupin Íránem ... *25*

3.2 Íránský jaderný program ... *32*

4 ZÁVĚR ... **38**

SUMMARY ... **40**

POUŽITÁ LITERATURA ... **42**

Úvod

V důsledku krize, která nastala zajetím amerických diplomatů skupinou radikálních islamistů v Teheránu v roce 1979 na pozadí událostí islámské revoluce, přerušily Spojené státy s nově vzniklou Islámskou republikou Írán diplomatické vztahy. Přestože neoficiální průzkumy veřejného mínění v obou zemích delší dobu nevykazují negativní postoj k obnovení vztahů, v zahraničních politikách obou států (především však v Íránu) doposud převládaly nekompromisní proudy, které takové sblížení odmítaly. Jedinou výjimkou bylo období vlády proreformního prezidenta Muhammada Chátamího (1997–2005). Vzhledem k důležitosti, kterou tento region pro USA dlouhodobě má, bylo v zájmu USA odpovědět na volání íránského prezidenta po zlepšení vztahů a obnovit s Íránem spolupráci. Je pozoruhodné, že přestože během většiny funkčního období prezidenta Chátamího byla patrná snaha zlepšit vzájemné vztahy, nebyla situace na konci Chátamího funkčního období o mnoho lepší, než v době jeho nástupu.

Nabízí se proto otázka, co znemožnilo nápravu vzájemných vztahů v tomto období. Ve snaze tuto otázku zodpovědět v bakalářské práci analyzuji vztahy mezi USA a Íránem během funkčního období prezidenta Chátamího, konkrétně od října 1997 do října 2005. Důvodem pro volbu přístupu k tématu z perspektivy íránského prezidenta je mé přesvědčení, že k takové změně v křesle íránského prezidenta, kterou představoval nástup Chátamího, není možné v USA najít analogii. Jinak řečeno, domnívám se, že názory amerických prezidentů na zahraniční politiku se v USA při změně prezidenta (ať už z Demokrata na Republikána či opačně) nelišily natolik, jako tomu bylo v případě nástupu Chátamího v Íránu. Obsahově se v práci soustředím na vztahy obou států a jejich zahraniční politiky. Teritoriální vymezení práce pokrývá převážně USA a Írán, nicméně často odkazuji na širší region Blízkého východu (Izrael, Irák, Afghánistán), neboť hrál v době Chátamího ve vzájemných vztazích klíčovou roli.

Důvodem výběru tématu je mé přesvědčení, že analýza faktorů, které zamezily nápravě americko-íránských vztahů, je nezbytná k pochopení jak vztahů samotných, tak i jejich vývoje. Dále jsem přesvědčen, že tato analýza může posloužit k porozumění současné situace, kdy byl v Íránu po osmi letech znovu zvolen proreformní prezident,

který bude s velkou pravděpodobností usilovat stejně jako jeho předchůdce Chátamí o zlepšení vztahů obou zemí.

Práce je rozdělena do tří kapitol. V první kapitole využívám metodu systémové analýzy procesu tvorby zahraniční politiky obou zemí se záměrem identifikovat možné překážky zlepšení vztahů. V případě USA byl proces tvorby zahraniční politky poměrně jasně definovaný a snadno uchopitelný – roli v něm hrál především Kongres, Senát, ministr zahraničí a prezident. V případě Íránu byla situace poněkud složitější, neboť na formování zahraniční politiky se podílí několik subjektů, pro které je charakteristická názorová roztříštěnost. Kromě prezidenta a ministra zahraničí, Madžlisu (íránský parlament), Rady expertů (dvanáctičlenný, nepřímo volený orgán, který de iure funguje jako horní komora) a Rady pro určování zájmů režimu (angl. Expediency Discernment Council of the System) měl značný a mnohdy hlavní vliv nejvyšší duchovní vůdce ájatolláh Alí Chameneí a dále vyšší učenci šíitského Islámu (Ulama), kteří mohli na základech velájet-e faqíh (doktrína vlády poručníků – islamských učenců zastupující dvanáctého imáma – zakomponovaná do současné ústavy Íránské islámské republiky) vydávat závazné zákony bez schválení legislativních orgánů. Sitauci komplikovala také skutečnost, že v Íránu neexistovaly politické strany tak, jak je známe z liberálních demokracií Západu, nýbrž pouze neformální bloky, v zásadě (ale ne nutně) se dělící na konzervativce a reformisty.

Ve druhé kapitole se zaměřím na politický program hlavních tvůrců zahraniční politiky. V případě USA se věnuji prezidentu Clintonovi a Bushovi, neboť se domnívám, že na jejich příkladě je v americkém kontextu možné najít společné prvky americké zahraniční politiky v daném období. V případě Íránu se soustředím na prezidenta Chatámího (volený představitel proreformního proudu) a Chameneího (nevolený představitel konzervativnho proudu), to znamená na dva aktéry s největšími pravomocemi ve věci tvorby zahraniční politiky. Na základě syntézy ideologie hlavních aktérů se v práci pokouším zjistit, zda lze vůbec v době prezidenta Chátamího identifikovat časový úsek, během kterého byly zájmy hlavních představitelů obou států na zlepšení vztahů ve shodě.

Ve třetí a zároveň stěžejní části navazuji na poznatky získané v předchozích dvou kapitolách a analyzuji dva tematické okruhy, které dlouhodobě dominují agendě vztahů mezi USA a Íránem a které představují hlavní překážku k obnově

diplomatických styků. Tyto tematické okruhy jsem identifikoval na základě důležitosti jejich role ve vztahu mezi Íránem a USA a jsou jimi íránská podpora teroristických skupin a íránský jaderný program.

K dosažení výzkumného cíle využiji tři metody. V první kapitole se bude jednat o systémovou analýzu, jež mi poslouží při zjišťování mandátů k prosazení zahraniční politiky hlavních aktérů. Ve druhé kapitole využiji syntézu, abych našel hlavní charakteristiky zahraničních politik dominantních aktérů. Konečně ve třetí kapitole se s použitím analýzy soustředím na kroky obou stran v předem určených bodech zahraniční politiky.

Kritika literatury

Při práci s prameny a literaturou jsem se potýkal se dvěma zásadními problémy – dostupností pramenů a jejich objektivností. Pokud jde o dostupnost, patří téma vztahů mezi Íránem a USA během funkčního období prezidenta Chátamího k akademicky méně probádané oblasti. Převážná část primárních pramenů nebyla veřejně odtajněna a interpretovat kusé útržky uniklých informací je v kontextu zahraničních vztahů dosti problematický úkon. Co se týče objektivnosti, byl jsem vzhledem k faktu, že je vybrané téma bakalářské práce velmi komplikované, někdy až kontroverzní, nucen mít neustále na zřeteli možnou názorovou předpojatost autorů.

Z primárních pramenů jsem se v práci neobešel bez ústav obou států, které mi posloužily k pochopení tvorby zahraničních politik. Dále v práci čerpám z následujících primárních zdrojů: 9/11 Comission Report; z internetových stránek ministerstva zahraničí USA zveřejňujících výroční zprávy o stavu státní podpory teroristických skupin a z oficiálních stránek IAEA zveřejňujících dokumenty týkající se stavu íránského jaderného programu.

Z důvodu nedostupnosti některých primárních pramenů, ale také z důvodu náročnosti jejich interpretace, hraje v mé práci stěžejní roli zejména sekundární literatura. O vztazích obou zemí v době prezidenta Chátamího pojednává pouze několik kvalitních odborných monografií. Pro účely mé bakalářské práce bude ústřední z nich *Iran's Foreign Policy from Khatami to Ahmadinejad* editovaná dvojicí Anoushiravan Ehteshami a Zweiri Mahjoob. Tato monografie je sbírkou prací různých autorů,

a přináší tak rozmanitý přehled různých aspektů zahraniční politiky Íránu a dále různých perspektiv a metodologických přístupů k danému tématu. Do určité míry je tato rozmanitost až roztříštěnost zároveň stinnou stránkou monografie, neboť často neexistuje spojitost mezi jednotlivými příspěvky. Vzhledem k tomu, že byla sbírka vydána až v roce 2011, představuje velmi aktuální práci na toto téma. Publikace kriticky analyzuje zahraniční politiku Íránu vůči dalším zemím (pro tuto práci bude zajímavá část věnovaná USA) za působení prezidenta Chátamího. Dalším problémem publikace je fakt, že řada příspěvků věnuje zbytečně velkou pozornost období do nástupu prezidenta Chátamího, a na samotné období jeho prezidentování tak zbývá relativně málo prostoru.

Poněkud ucelenějším obsahem i strukturou disponuje publikace *Rise of Nuclear Iran: How Tehran Continues to Defy West*, která se komplexně zabývá íránským jaderným programem. Autor knihy je Dore Gold, který dlouhou dobu působil v izraelských diplomatických službách. Kniha je proto silně ovlivněna jeho profesními zkušenostmi. Problémem publikace je autorovo poměrně jednoznačně patrné přesvědčení, že odpovědnost za neschopnost zlepšení vztahů obou zemí nese Írán. I přesto tato publikace posloužila jako vhodný doplněk k ostatním zdrojům, zejména pak kapitola detailně rozebírající íránský jaderný program.

Z odborných článků patří mezi zdroje například Iran's Crumbling Revolution od autora Jahangira Amuzegara, který byl roku 2003 publikován v časopise *The Foreign Affairs*. Tento článek na relativně malém prostoru velmi výstižně definuje témata, která představovaly zásadní překážku pro obnovu vztahů. Amuzegar je ekonom, politik a akademik perského původu, který studoval jak v Íránu, tak v USA a působil jako íránský ministr financí a obchodu i jako výkonný ředitel IMF. Vzhledem k jeho bohatým zkušenostem z prostředí amerického i íránského patří z mých zdrojů mezi ty nejobjektivnější. Velmi přínosným zdrojem je i článek autora Mohsena M. Milaniho, Understanding Iran's U.S. Policy otištěný v časopise *The Foreign Affairs* v roce 2009, který představuje pravděpodobně nejaktuálnější a zároveň nejucelenější reflexy Chátamího prezidentství.

Dále jsou v práci použity články z médií – zejména *The Washington Post*, *BBC News*, *CNN* a *PBS*, které se vztahy mezi Íránem a USA dlouhodobě zabývají. Vhodným zdrojem pro práci byly také příspěvky řady institutů a think-tanků, které se věnují

americko-íránským vztahům, nebo se svou činností dotýkají jednoho z témat, které ve své práci zmiňuji. Z nich bych uvedl The Washington Institute, United States Institute of Peace, Jamestown Foundation a The International Institute for Counter-Terrorism (ICT).

1 Proces tvorby zahraničních politik

Chceme-li pochopit, co znemožnilo nápravu vztahů mezi Spojenými státy a Íránem, musíme nejprve analyzovat podmínky, za kterých zahraniční politika obou států vznikala, a faktory, které se na jejím vytváření podílely. Stejně tak jako u většiny států se na procesu tvorby zahraniční politiky Spojených států a Íránu v různé míře podílela řada aktérů či faktorů vycházejících jak z domácího, tak z vnějšího prostředí. Mezi ty hlavní můžeme zařadit institucionální rámec, ideologii hlavních představitelů zahraniční politiky, zájmové skupiny, veřejnost, média, armádu, rozpočet či stav hospodářství (jak národního, tak světového) a samozřejmě i situaci panující ve světě. Jednotlivé faktory byly přitom vzájemně provázané.

Vzhledem k omezenému rozsahu bakalářské práce se v této kapitole soustředím výhradně na institucionální rámec tvorby zahraniční politiky, do kterého se však (na základě zmíněné provázanosti) promítají i ty ostatní. Výsledné poznatky této části práce poskytnou základy pro navazující kapitoly a dále odpověď na otázku, zda vůbec institucionální rámec obou zemí umožňoval urovnání íránsko-amerických vztahů.

1.1 Proces tvorby zahraniční politiky USA

Model tvorby zahraniční politiky USA byl původně nastaven jako systém rovnoměrného rozdělení moci v souladu s principem systému brzd a protivah (checks and balances). Přestože jsou hlavní rysy tohoto modelu zachovány, v průběhu vývoje došlo k částečné centralizaci systému a přesunu ohniska tvorby zahraniční politiky směrem k prezidentskému úřadu.[1]

V ústavě Spojených států jsou definovány dva hlavní aktéři, kteří se podílejí na tvorbě zahraniční politiky – exekutiva v čele s prezidentem a legislativa reprezentována Kongresem.[2] Prezident je hlavním velitelem ozbrojených sil a dále hlavním diplomatem a vyjednavačem Spojených států ve vztahu k vnějšímu světu. Kongres naproti tomu

[1] Michael Cox, Doug Stokes et al., *US Foreign Policy* (New York: Oxford University Press, 2008): 108.

[2] Soudní moc do sféry zahraniční politiky zpravidla nezasahuje. Ve většině otázek týkajících se sporů o pravomoci v oblasti zahraniční politiky se odmítá vyjadřovat s odvoláním se na doktrínu neřešení politických otázek, a ponechává tak neshody k vyřešení samotným politikům.

disponuje obecnými legislativními a rozpočtovými pravomocemi, dále zřizuje vojenské síly a vyhlašuje válku. Senát má navíc poradní a schvalovací pravomoci při vyjednávání smluv s druhými zeměmi a organizacemi[3] a schvaluje nominaci amerických velvyslanců.[4]

Soudě podle znění ústavy by se mohlo zdát, že hlavní slovo ve formotvorném procesu zahraniční politiky měl Kongres. K ústavě nicméně nelze přistupovat bez přihlédnutí k historickému vývoji USA, na základě kterého je v dnešní době ústava interpretována. Již v raném vývoji Spojených států došlo k uvědomění si toho, že otázka bezpečnosti vyžaduje v určitých chvílích specifický přístup politické reprezentace v podobě delegace autority na stupeň, který je flexibilnější a není zatížen zdlouhavým rozhodovacím procesem. Postupem času se proto těžiště tvorby zahraniční politiky vychýlilo směrem k exekutivě v čele s prezidentem, který takovými vlastnostmi disponoval.[5]

Tzv. exekutivní výsada, neboli hlavní slovo prezidenta při utváření zahraniční politiky, je mechanismus vycházející z nutnosti pružně reagovat. Skutečnost, že tato výsada není zcela reflektována v ústavě, a do jisté míry tak postrádá legitimitu, měla za příčinu její nesčetná zpochybnění. V zásadě se dá však říci, že prezident má v otázkách zahraniční politiky vůdčí roli[6] a míra tohoto vůdcovství se různí v závislosti na rozložení sil v Kongresu a charakteru osoby vykonávající prezidentskou funkci. Zmíněná hegemonie prezidenta vychází kromě jeho flexibility rozhodování i z lepší informovanosti, která je dána přístupem k utajovaným informacím, a dále koncentrovanějšími kapacitami, kterými prezidentský úřad disponuje.[7] Kongres je

---

[3] Aby smlouva či dohoda vstoupila v platnost, je potřeba dvou třetinového souhlasu Senátu.

[4] Viz Ústava Spojených států, k dispozici např. na http://www.senate.gov/civics/constitution_item/constitution.htm (poslední přístup 10. 5. 2014).

[5] Jakub Lepš, „Zahraniční politika USA mezi prezidentem a Kongresem“, *in Zahraniční politika USA na začátku 21. století*, ed. Kryštof Kozák et al. (Praha: Respekt Institut, 2009): 48–53.

[6] Rozhodnutím v případě Curtiss-Wright Export Corporation (1936) 299 US 304, 318–20. Nejvyšší soud potvrdil legitimitu exekutivní výsady, která nelze být redukovaná úzce interpretovaným zněním Ústavy. V rozhodnutí se mimo jiné píše: „…prezident je výhradním představitelem národa ve vnějších záležitostech USA a výhradním zástupcem země ve vztahu k cizím zemím.“

[7] U prezidenta se shromažďují poměrně rychle informace od tajných služeb, ozbrojených sil, od ministerstva zahraničí, od Národní bezpečnostní rady, atp. Kongres má sice k většině informací rovněž

naproti tomu svou robustností neflexibilní, a to jak z důvodu názorové nejednotnosti, tak z důvodu technických obtíží.[8]

Dominantními aktéry v rozhodování o zahraniční politice jsou tedy prezident, který má hlavní slovo, a Kongres, který má poradní či kontrolní funkci. Vztah mezi těmito dvěma subjekty osciluje ve sféře mezinárodní politiky mezi spoluprací a soupeřením v závislosti na rozložení sil v obou úřadech, stejně jako na probíraném tématu. Zpravidla platí[9], že zatímco ke spolupráci dochází v dobách, kdy jsou oba úřady ovládány představiteli jedné strany, soupeření nastává v dobách, jsou-li oba úřady ovládány odlišnými politickými uskupeními. Zásadní měrou se na tom, zda Kongres plní funkci spíše podpůrnou či kontrolní, podílí i pocit národního ohrožení. Se začátkem studené války se např. Kongres stal spíše podpůrným orgánem pro exekutivu. Hegemonie výkonné moci přetrvala až do války ve Vietnamu, kdy si představitelé Kongresu uvědomili nutnost opět obnovit kontrolní mechanismy ve vztahu k exekutivě.[10]

Co se týče stranické příslušnosti v Kongresu, je situace na poli zahraniční politiky o něco komplikovanější než v domácích záležitostech. Přestože i zde platí, že ve většině otázek panuje shoda jak v rámci Republikánů, tak v rámci Demokratů, v obou stranách existují různé frakce. Často se stává, že dvě frakce z odlišných politických stran k sobě mají blíž než dvě frakce v rámci jedné strany. Proto v řadě otázek dochází k utváření koalic až v reakci na aktuální téma.[11]

---

přístup, ale většinou až poté, co již bylo učiněno rozhodnutí. Často si informace navíc musí explicitně vyžádat.

[8] Jakub Lepš, „Zahraniční politika USA mezi prezidentem a Kongresem“: 48–53.

[9] V minulosti nastala ale i situace, kdy existovaly rozpory mezi úřadem prezidenta a Kongresem a spolupráce nefungovala ideálně i přesto, že byly ovládány stejnou stranou.

[10] Michael Cox, Doug Stokes et al., *US Foreign Policy*: 115–123.

[11] Jakub Lepš, „Zahraniční politika USA mezi prezidentem a Kongresem“: 60-61

Tabulka č. 1: Rozložení mandátů v Kongresu během let 1997—2005

Období	Kongres	Senát			Sněmovna reprezentantů			Prezident
		R	D	N	R	D	N	
1997—99	105.	5	5	0	231	212	2	Clinton
99—2001	106.	6	6	0	225	213	2	
2001—03	107.	3	0	2	228	214	2	Bush
2003—05	108.	1	8	1	232	208	1	

Vysvětlivky: R = Republikáni, D = Demokraté, N = nezávislí

Zdroj: „The US Congress Votes Database“, The Washington Post, http://projects.washingtonpost.com/congress/108/house/members/ (přístup 5. 3. 2013).

Jak je možné vidět v tabulce č. 1, během druhého období prezidenta Clintona měli Republikáni převahu v obou komorách Kongresu, což Clintonovi významně ztížilo prosazování jeho záměrů v zahraničně-politických otázkách. Rozhodovací proces byl do určité míry decentralizovaný a chtěl-li Clinton dosáhnout svých cílů, musel hledat podporu pro své kroky v Kongresu napříč politickým spektrem. Dobrým ukazatelem tohoto stavu byl i fakt, že za svá dvě funkční období se Clintonovi podařilo dosáhnout schválení pouhých dvou z pěti významných mezinárodních smluv, které během osmi let v Bílém domě Kongresu předložil.[12]

Prezident Bush měl ve svém prvním období v porovnání s druhým obdobím Clintona zajištěnou podporu v obou komorách Kongresu, ze kterého se stal tudíž spíše poradní a podpůrný orgán prezidenta. Tyto podmínky spolu s útokem na Světové obchodní centrum 11. září 2001, kdy došlo k názorovému ztotožnění Kongresu s kroky

[12] Eugene R. Wittkopf, Christoper M. Jones. et al., *American Foreign Policy: Pattern and Process* (Belmont: Thomas Wadsworth, 2008, 419. Legislativně-exekutivní smlouvy se dají obejít uzavíráním čistě exekutivních dohod, které mají na základě rozhodnutí Nejvyššího soudu stejnou platnost jako mezinárodní legislativně-exekutivní smlouvy, avšak nevyžadují ratifikaci dvoutřetinovou většinou Senátu.

prezidenta, mu umožnily redefinovat utváření zahraniční politiky a výrazně v něm posílit roli exekutivy na úkor Kongresu (asi nejvíce se na této změně podílelo přijetí zákona US PATRIOT Act[13]).

Obecně se dá proto říci, že zatímco prezident Clinton byl ve svých krocích týkajících se zahraniční politiky značně limitován a často se neobešel bez dosažení dohody s Kongresem, prezident Bush měl na poli zahraniční politiky mnohem více prostoru k prosazování svých cílů.

1.2 Proces tvorby zahraniční politiky Íránu

Z institucionálního pohledu je proces tvorby zahraniční politiky Íránu v porovnání s USA mnohem komplikovanější. To je způsobeno zejména třemi faktory: (1) celkovou netransparentností systému, (2) institucionální roztříštěností a (3) politickou roztříštěností. Institucionální roztříštěnost je způsobena existencí paralelních struktur státu a režimu, jejichž pravomoci se často překrývají, čímž dochází k vytvoření více navzájem si konkurujících center moci. Do jisté míry tak vedle sebe funguje např. Nejvyšší duchovní vůdce a prezident; madžlis (parlament) a Rada dohlížitelů; armáda a Revoluční gardy.[14]

Politická roztříštěnost byla dána specifiky íránského kontextu. V Íránu oproti Západu neexistovaly zavedené politické strany s jasnou ideologií a politickým programem, ale neformální bloky sdružující aktéry mající podobný (v žádném případě však ne totožný) politický program. Tento systém bloků byl velmi proměnlivý a nebylo neobvyklým jevem, že jednotliví aktéři během svých funkčních období přecházeli do

[13] US Patriot Act je americký zákon přijatý v reakci na teroristické útoky 11. září, který poskytl orgánům činným v trestném řízení takové nástroje, za pomoci kterých se mělo předejít teroristickým útokům v budoucnosti. Asi nejdůležitější a zároveň nejkontroverznějších provizí tohoto zákona je povolení odposlouchávání amerických občanů. „The USA PATRIOT Act: Preserving Life and Liberty“, Ministerstvo spravedlnosti, http://www.justice.gov/archive/ll/highlights.htm (ověřeno ke dni 10. 5. 2014).

[14] Michael Rubin, “Deciphering Iranian Decision Making and Strategy Today”, American Enterprise Institute, 28. ledna 2013, http://www.aei.org/outlook/foreign-and-defense-policy/regional/middle-east-and-north-africa/deciphering-iranian-decision-making-and-strategy-today/ (ověřeno ke dni 13. 3. 2014).

jiného bloku. Bloky se navíc neustále přeskupovaly, slučovaly a oddělovaly, staré zanikaly a nové vznikaly.[15]

Zatímco v případě USA se tedy na tvorbě zahraniční politiky podílel prezident a Kongres, v případě Íránu to byl madžlis, exekutiva v čele s prezidentem, Úřad Nejvyššího duchovního vůdce, Rada dohlížitelů a v menší míře i Rada expertů, vlivní ajatolláhové či extrémistické skupiny íránské společnosti[16]. Proces tvorby zahraniční politiky Íránu by se dal shrnout jako třístupňový proces: (1) formulace zahraniční politiky; (2) získávání podpory pro formulované politiky; (3) schválení těchto politik. Do každého z těchto kroků zasahovali jiní hráči: ve fázi formulace zahraniční politiky měla hlavní slovo Rada národní bezpečnosti v čele s prezidentem, k získání podpory byl klíčový Nejvyšší duchovní vůdce a konečně k samotnému schválení bylo potřeba souhlasu parlamentu a Rady dohlížitelů.[17]

1.2.1 Nejvyšší duchovní vůdce

Vývoj procesu tvorby zahraniční politiky porevolučního Íránu výrazně ovlivnily události íránsko-irácké války, kdy podobně jako v USA (ačkoliv v USA to bylo za jiných okolností) došlo k nutnosti delegovat rozhodovací pravomoci směrem k úřadu, který je schopen pružně zareagovat.[18] Touto osobou byl z pochopitelných důvodů otec revoluce Chomejní, Nejvyšší duchovní vůdce, který je podle ústavy z roku 1979 s dodatky z roku 1989 hlavním velitelem ozbrojených sil.[19]

Nejvyšší duchovní vůdce je považován za nejmocnější osobu v Íránu a podle ústavy stojí v mocenské hierarchii nad prezidentem. Přestože do utváření zahraniční politiky Nejvyšší duchovní vůdce nezasahuje přímo, podílí se na procesu její tvorby dvěma zásadními způsoby: formou veřejných prohlášení[20] vytyčuje prostor pro tvorbu

[15] Anoushiravan Ehteshami, „The Foreign Policy of Iran“, in *The Foreign Policies of Middle East*: 295–296.

[16] Basídž a Hizballáh v 90. letech zavraždili řadu intelektuálů, aby demonstrovaly svůj nesouhlas s Chátamího příliš liberálně orientovanou zahraniční politiku.

[17] Anoushiravan Ehteshami, „The Foreign Policy of Iran“, 295–296.

[18] Ibid., 292.

[19] Ústava Íránské islámské republiky, čl. 110, hlava 8, http://www.iranonline.com/iran/iran-info/government/constitution-8.html (ověřeno ke dni 10. 5. 2014).

[20] Zejména se jedná o páteční bohoslužby.

zahraniční politiky a dosazením svých spolupracovníků do úřadů exekutivy na všech stupních rozhodovacího procesu má nepřímý vliv na utváření politiky. Z toho vyplývá, že jeho podpora konkrétních kroků na poli zahraniční politiky je prerekvizitou pro jejich implementaci. V případě nesouhlasu Nejvyššího duchovního vůdce s vládou nebo v případě pocitu, že jedno z mocenských center přespříliš posiluje svůj vliv, vytvoří nepřímý nátlak za využití zmíněné duální struktury systému a posílí nějaké z dalších center moci za účelem vytvoření protiváhy – většinou se jedná o parlament nebo Radu dohlížitelů na úkor vlády.[21]

Analyzovat skutečný vliv Nejvyššího duchovního vůdce a jeho úřadu ve věcech zahraniční politiky je poněkud obtížné, neboť právě s tímto úřadem je spojena největší míra netransparentnosti. Na základě přístupných informací lze minimálně souhlasit s tím, že přestože Nejvyšší duchovní vůdce přímo do zahraniční politiky nezasahuje, představuje pro její tvorbu klíčovou roli.

1.2.2 Prezident a Národní bezpečnostní rada

Samotný proces utváření zahraniční politiky se odehrává v rámci Národní bezpečnostní rady, jejíž hlavní odpovědností je podle Ústavy Íránu určovat směřování země v otázkách týkajících se národní bezpečnosti v souladu s definovanými principy Nejvyššího duchovního vůdce.[22] Rady se zúčastní představitelé většiny mocenských center majících vliv na proces tvorby zahraniční politiky. Kromě vrchního zástupce exekutivy v podobě prezidenta, který této Radě předsedá a jenž finalizuje projednávané politiky, se Rady účastní i zástupce legislativy (předseda Parlamentu) a předseda moci soudní a dále dva zástupci Úřadu Nejvyššího duchovního vůdce, ministr zahraničí, ministr obrany, představitelé vojenských sil (jak Revolučních gard, tak tradiční armády) a vedoucí tajných služeb. Svým způsobem tak Národní bezpečnostní rada funguje jako platforma pro dosažení dohody všech zainteresovaných v otázkách zahraniční politiky.[23]

---

[21] Walter Posch, *The Third World, Global Islam and Pragmatism: The Making of Foreign Policy* (Berlin: Stiftung Wissenschaft und Politik, 2013): 11, http://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/research_papers/2013_RP03_poc.pdf (ověřeno ke dni 12. 5. 2014).

[22] Viz Ústava Íránské islámské republiky, článek 177.

[23] Walter Posch, *The Third World, Global Islam and Pragmatism: The Making of Foreign Policy*, 9-10.

1.2.3 Parlament

Íránský Parlament se co do legislativních nástrojů příliš neodlišuje od amerického Kongresu – schvaluje smlouvy a rozpočet, zřizuje různé komise, může si předvolat členy kabinetu za účelem podání vysvětlení určitých kroků. Parlament se na procesu rozhodování o zahraniční politice podílí spíše až ve fázi schvalování a do samotného formulování příliš nezasahuje.[24] Pro zjištění, do jaké míry měl Chátamí volnou ruku při prosazování zahraniční politiky, je potřeba se blíže podívat na výsledky voleb do parlamentu, které proběhly za jeho úřadování.

Tabulka č. 2: Výsledky voleb do madžlisu 1996 a 2000

Volby 1996		**Volby 2000**	
Politické uskupení	Celkem	Politické uskupení	Celkem
Společnost bojujícího kléru	110	Blok 23. května	222
Služebníci budování Íránu	80	Koalice následovníků vize Imáma	54
Ostatní	58	Ostatní	14

Zdroj: "Elections Held in 1996", Islamic Republic of Iran, Parliamentary Chamber: Majles Shoraye Eslami, http://www.ipu.org/parline-e/reports/arc/2149_96.htm (přístup 13. 3. 2014)."Elections Held in 2000", Islamic Republic of Iran, Parliamentary Chamber: Majles Shoraye Eslami, http://www.ipu.org/parline-e/reports/arc/2149_00.htm (poslední přístup 10. 5. 2014).

Z tabulky vyplývá, že zatímco v průběhu prvního prezidentského období Chátamího měli převahu konzervativci (jak Společnost bojujícího kléru, tak Služebníci budování Íránu jsou považovány za konzervativně-pragmatická uskupení), v druhém období byla situace pro schválení Chátamího kroků madžlisem mnohem příznivější, neboť reformnímu uskupení, Bloku 23. května, se podařilo získat absolutní většinu křesel.[25]

[24] Abas Maleki, Decision Making in Iran's Foreign Policy, *Journal of Social Affairs* 73 (2002): 47-51.

[25] O rozdílech v ideologiích konzervativců, radikálů a reformistů viz druhá kapitola.

1.2.4 Rada dohlížitelů

Rada dohlížitelů, někdy označována jako horní komora parlamentu, je orgán, který má za úkol dohlédnout na to, zda jsou rozhodnutí týkající se zahraniční politiky v souladu s Ústavou a se zákony islámu. Vzhledem k tomu, že je Rada dohlížitelů složena z 12 členů, z nichž šest nominuje Nejvyšší duchovní vůdce přímo a dalších šest nominuje ministr spravedlnosti (který je sám nominován Nejvyšším duchovním vůdcem), jedná se spíše o jakýsi technický nástroj Nejvyššího duchovního vůdce, jak na poslední chvíli vetovat kroky, se kterými nesouhlasí.[26]

Jak je patrné, že center moci, která zasahují do rozhodovacího procesu v Íránu, je více než v případě Spojených států. Systém je navíc nastaven tak, aby do tvorby zahraniční politiky byl zahrnut co možná největší počet institucí a politických subjektů za účelem dosažení maximálního konsenzu.[27] Jak je rovněž patrné z textu výše, nejvhodnější doba pro prosazení Chátamího myšlenek v rámci íránského režimu nastala po volbách do madžlisu v roce 2000, kdy reformisté (reprezentováni blokem majícím politicky velmi blízko k myšlenkám proreformního prezidenta Chátamího) získali v madžlisu absolutní většinu křesel.

[26] Walter Posch, Posch, *The Third World, Global Islam and Pragmatism: The Making of Foreign Policy,* 296.

[27] Konsenzus pouze z pohledu subjektů přítomných v exekutivě/legislativě, v žádném případě se nejedná o druh celospolečenského konsenzu.

2 Politický program hlavních tvůrců zahraniční politiky

V následující kapitole se zaměřím na politický program hlavních tvůrců zahraniční politiky USA a Íránu s cílem identifikovat možné ideologické překážky, které zamezily obnově americko-íránských vztahů v letech 1997—2005. V případě USA se budu věnovat prezidentům Billu Clintonovi a Georgi W. Bushovi; v případě Íránu pak prezidentu Muhammadu Chátamímu, který v kontextu íránské politiky reprezentoval proreformní proud, a Allí Chameneímu, který reprezentoval konzervativní proud. Výběr těchto čtyř osob vyplývá z jejich klíčových úloh ve vývoji vztahů obou států tak, jak bylo analyzováno v předcházející kapitole. Jsem si vědom, že pokud soustředím svou pozornost pouze na čtyři osoby, dochází k určitému zúžení tematického záběru a segmentu použitelných informací, které mohou být relevantní. Tuto generalizaci se snažím alespoň částečně omezit tím, že v rámci dané země věnuji prostor oběma dominantním politickým proudům.

Ještě než se zaměřím na konkrétní politické programy jednotlivých aktérů, je třeba si uvědomit, že zkoumané období 1997—2005 sestává ze dvou navzájem velmi odlišných časových úseků.[28] Mezníkem pro tato dvě období se staly teroristické útoky z 11. září 2001 na Světové obchodní centrum v New Yorku. Zatímco první období (tzn. za druhé administrativy prezidenta Clintona) se stále ještě neslo v duchu 90. let a snahy redefinovat úlohu USA ve světě po konci studené války,[29] pro druhé období je charakteristický především boj proti hrozbám nestátního charakteru (terorismus, šíření zbraní hromadného ničení, environmentální rizika, atd.). Chceme-li lépe pochopit přístup jednotlivých aktérů k íránsko-americkým vztahům, je třeba jej interpretovat na pozadí výše definovaných odlišností obou zkoumaných období.

[28] To se neodvíjí pouze od rozdílných kroků administrativy Clintona a Bushe, ale i od celkové proměny vývoje mezinárodních vztahů a změny geopolitických reálií (proměna hrozeb, narušení tradičního Westfálského systému, atd.).

[29] V 90. letech se usilovalo o nalezení správné rovnováhy mezi izolacionismem a intervencionismem. Toto hledání bylo provázáno veřejnou debatou, zda je vůdčí role USA ve světě žádoucí.

2.1 Bill Clinton a jeho přístup k Íránu

Zahraniční politika prezidenta Clintona vycházela z několika konceptů. Mezi ty hlavní patřil demokratický idealismus neboli přesvědčení, že by se šíření vnitřní politické ideologie USA (tzn. tržní demokracie) mělo stát cílem zahraniční politiky. Clinton byl ve své zahraniční politice ovlivněn stále rostoucí mírou propojenosti světa, zejména ekonomickými vazbami. Věřil, že tento fenomén mu umožní vytvořit systém globalizovaných tržních demokracií, ve kterém budou hrát Spojené státy klíčovou roli. K dosažení tohoto cíle bylo nicméně nutné marginalizovat státy, které takový systém svým chováním ohrožovaly. Clintonova zahraniční politika se dále vyznačovala asertivním multilateralismem a silným humanitárním podtextem.[30]

V souladu s těmito obecně definovanými principy měl Clinton vytyčené následující priority: podporu tržních demokracií, podporu zájmů amerických firem v zahraničí, předcházení šíření zbraní hromadného ničení a uzavření dlouhodobého a udržitelného míru na Blízkém východě.[31]

K lepšímu pochopení zahraniční politiky druhé administrativy prezidenta Clintona vůči Íránu je vhodné alespoň krátce rekapitulovat první období. V roce 1993 člen Národní bezpečnostní rady Martin Indyk oznámil tzv. politiku dvojího zadržování, která spočívala v zadržování vlivu jak Iráku, tak Íránu. Politika dvojího zadržování vznikla v souladu s výše zmíněnými principy, předně s principem izolace států, které svým chováním ohrožují systém tržních demokracií. Mezi hlavní motivy tvorby zahraniční politiky, která měla postihovat Írán, patřila snaha potrestat stát podporující terorismus, zabránit šíření zbraní hromadného ničení, vzpomínka na krizi s rukojmími, odpor Íránu vůči arabsko-izraelskému mírovému procesu a nedodržování lidských práv.[32]

Součástí této politiky bylo kompletní embargo na obchodní a finanční styky s Íránem. Přestože politika dvojího zadržování zůstala v účinnosti i po druhé období prezidenta Clintona, po nástupu proreformního prezidenta Chátamího došlo

[30] John Dumbrell, „America in the 1990s: Searching for Purpose“, in *US Foreign Policy*, ed. Michael Cox a Doug Stokes (New York: Oxford University Press), 89–94.

[31] Ibid.

[32] Toby Dodge, „US Foreign Policy in the Middle East“ in *US Foreign Policy*, 220.

k částečnému zlepšení vztahů obou zemí. To se projevilo řadou ústupků vůči Íránu v podobě zmírnění kritické rétoriky[33] a uvolnění sankcí na některé tradiční íránské produkty (koberce, pistácie).[34] Za této atmosféry nabídl Washington Íránu přímý dialog bez kladení podmínek kteroukoliv ze stran a obnovení diplomatických styků.[35] Írán nabídku odmítl s odvoláním se na to, že aby došlo k obnovení diplomatických styků, musí nejprve dojít k nápravě vztahu mezi národy jako takovými.[36] Mnozí pozorovatelé přisuzují odpor k návrhu obnovit diplomatické vztahy internímu souboji mezi reformisty a radikály.[37]

Relativní zlepšení vztahů zvrátily částečně výsledky vyšetřování teroristického útoku na americkou základnu Khobar v Saudské Arábii z roku 1996 zveřejněné v roce 1999. Na základě těchto výsledků, které poukazovaly na účast Revolučních gard na plánování a přípravě útoku, Clinton požádal, aby byli organizátoři útoku z řad Revolučních gard souzeni před soudem. Ačkoliv Chátamí tento požadavek odmítl, podnikl dílčí opatření jako např. zrušení organizace Hizballáh al Hidžáz, která útok z roku 1996 zaštítila.[38]

Posledním pokusem Clintonovy administrativy zlepšit vztahy obou zemí byla oficiální omluva za svržení Mosaddeka v roce 1953, kterou vyjádřila americká ministryně zahraničí Madeleine Albrightová. V návaznosti na tento projev nabídla zrušení sankcí a možnost začít řešit otázku zmražených kont z dob islámské revoluce. Ani tuto nabídku však Teherán nepřijal.[39]

Ačkoliv tedy během druhého období prezidenta Clintona nebylo dosaženo přelomu v americko-íránských vztazích a zásadní neshody mezi oběma zeměmi

---

[33] Během druhého období měl Clinton projev při příležitosti íránského nového roku a při konci Ramadánu. Během těchto projevů ocenil Clinton celosvětový přínos íránské kultury a dále vyjádřil lítost nad odcizením, které mezi oběma zeměmi vzniklo.

[34] Bruce O. Riedal, "The Clinton Administration", *United States Institute of Peace The Iran Primer*, http://iranprimer.usip.org/resource/clinton-administration (ověřeno ke dni 22. 3. 2014).

[35] A to dokonce dvakrát, v letech 1997 a 1998.

[36] Toho mělo být dosaženo navázáním styků mezi občany obou zemí prostřednictvím kulturních, sportovních, akademických a turistických výměn.

[37] Bruce O. Riedal, "The Clinton Administration", *United States Institute of Peace The Iran Primer*.

[38] Ibid.

[39] Ibid.

přetrvaly, podařilo se vytvořit aspoň podmínky pro možné zlepšování vztahů v budoucnosti.

2.2 George W. Bush a jeho přístup k Íránu

Příchod Bushe do úřadu znamenal na poli zahraniční politiky USA přechod od Clintonova idealismu k Bushově neo-konzervatismu, který se vyznačoval unilateralismem a užíváním přímé vojenské síly k prosazování amerických zájmů v zahraničí. Formativním momentem zahraniční politiky George Bushe se staly teroristické útoky na Světové obchodní centrum 11. září 2001. Principy zahraniční politiky, které později vešly do povědomí jako Bushova doktrína, byly prvně definovány během prezidentova projevu ke stavu Unie (State of Union Address) v lednu 2002. Základem doktríny byl boj proti terorismu, boj proti zemím, které v rozporu s mezinárodními ujednáními vyvíjí zbraně hromadného ničení a podpora demokratizace Blízkého východu.[40]

Pokud jde o Írán, zpočátku Bush navázal na snahu svého předchůdce zlepšit a obnovit vztahy s tímto státem. Chybějící odezva Íránu ale vedla Bushe k přesvědčení, že Chátamí buď není schopen, nebo ochoten podniknout kroky, které by vedly k normalizaci vztahů. Z tohoto důvodu se Bush rozhodl pro odlišnou strategii v podobě ultimáta – Írán se měl buď vzdát svého jaderného programu, za což by byl odměněn zrušením sankcí a navázáním kontaktů, nebo v jaderném programu pokračovat a riskovat tak posílení sankcí a hrozbu přímé vojenské intervence. Tato strategie začala být patrná až v roce 2003, kdy se stal jaderný program Íránu pro Bushe ústředním tématem zahraniční politiky.[41]

Zprvu Bush tedy pokračoval ve stopách Billa Clintona a snažil se s Íránem spolupracovat. Invaze USA do Afghánistánu v reakci na 11. září vedla k prohloubení této spolupráce, což bylo umožněno společnými zájmy obou zemí v daném regionu (aspoň v počáteční fázi). Tálibán byl prismatem Teheránu viděn jako jeden z hlavních

[40] Ramzi Abu-Eid, Michal Thim, „Blízký východ“, in *Zahraniční politika USA na začátku 21. století,* Kryštof Kozák a kol. (Praha: Asociace pro mezinárodní otázky, 2009), 209–211.

[41] Stephen J. Hadley, „Iran Primer: The George W. Bush Administration“, *Frontline,* 3. Listopadu, 2010, http://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/tehranbureau/2010/11/iran-primer-the-george-w-bush-administration.html (staženo 21. 3. 2014).

protivníků Íránu v regionu a Teherán sám uvažoval o vojenské intervenci v Afghánistánu ještě před 11. zářím 2001. Írán dlouhodobě podporoval Severní alianci, opoziční skupinu bojující proti Tálibánu na severu země, jež se stala po americké intervenci základem pro sestavení nové vlády a rekonstrukci státu. Kromě toho sehrál Írán např. klíčovou roli při přesvědčování afghánské opozice, aby podpořila Spojenými státy prosazovaného kandidáta Hámida Karzaje na post prezidenta v nové afghánské vládě.[42]

Poněkud iracionálně pak mohl v kontextu tohoto vývoji působit projev prezidenta Bushe ke stavu Unie přednesený v lednu 2002, v němž poprvé zazněl termín osa zla. Do tohoto pojmu, který se stal základem budoucí zahraniční politiky USA, zahrnul Bush státy včetně Íránu, které obvinil z podpory terorismu a snahy rozšiřovat zbraně hromadného ničení. Podle Bushovy administrativy každý stát, v němž existovala spojitost mezi terorismem a šířením zbraní hromadného ničení, představoval nejvážnější hrozbu pro Spojené státy, které bylo potřeba čelit. Účelem vytvoření termínu osy zla byla snaha jasně definovat nepřátele USA s cílem konkretizovat abstraktní válku proti terorismu. [43]

Přestože označení Íránu jako státu osy zla v konečném důsledku nezastavilo byť omezenou spolupráci obou zemí v Afghánistánu, do značné míry prohloubila nedůvěru Íránu vůči Spojeným státům. Nedůvěra byla navíc brzy doplněna pocitem ohrožení, když USA v roce 2003 provedly invazi do Iráku. Radikálním nárůstem přítomnosti amerických sil v regionu se rychle rozšířila napříč vládními kruhy v Teheránu obava, že Írán má být další v pořadí států (po Afghánistánu a Iráku), ve kterém budou USA vojensky intervenovat. S cílem zvrátit takovýto scénář se tentokrát íránská strana rozhodla Spojeným státům nabídnout obnovu diplomatických vztahů.[44]

Částečná spolupráce mezi oběma zeměmi tedy pokračovala i po intervenci USA v Iráku, kde stejně jako USA měl i Írán zájem na tom, aby se předešlo nárůstu terorismu v zemi. Tato spolupráce nicméně neměla dlouhého trvání, neboť hlavním íránským

---

[42] Ibid.

[43] Judith S. Yaphe, „The United States and Iraq: Risks and Opportunities“, in *Iran's Foreign Policy: From Khatami to Ahmadinejad,* ed. Anoushiravan Ehteshami et Mahjoob Zweiri (Berkshire: Ithaca Press, 2008): 37—54.

[44] Ibid.

cílem v Iráku bylo posílení postavení šíitů a vytvoření takové vlády, která by úzce spolupracovala s Teheránem. Za tímto účelem začal Írán podporovat šíitské militantní skupiny, což bylo v rozporu s americkými zájmy a vedlo k výraznému ochlazení spolupráce z předchozích let. Situace se o něco málo zlepšila až po dosažení dohody týkající se íránského jaderného programu mezi Íránem a EU, na jejímž základě USA přestaly blokovat vstup Íránu do Organizace světového obchodu (WTO).[45]

Od roku 2002 začaly USA investovat do zprostředkování přístupu ke svobodným informacím v Íránu. Hlas Ameriky ve spolupráci s Rádiem svoboda a Rádiem svobodná Evropa vytvořily Rádio Farda, které se mělo stát hlavní platformou pro přístup ke svobodným a objektivním informacím v Íránu. Tento krok byl z pochopitelných důvodů Teheránem interpretován jako další ze snah USA, jak ohrozit íránský režim, a dále umocnil trend zhoršování vzájemných vztahů.[46]

Jak je patrné, zahraniční politika první administrativy prezidenta Bushe mohla být vnímána (nejen Teheránem) jako mnohdy až iracionální s často protichůdnými postupy. Skoro by se mohlo zdát, že vedle sebe existovaly dvě paralelní doktríny – zatímco jedna z nich navazovala na Clintonovu snahu vylepšení vztahů mezi oběma zeměmi, ta druhá byla nekompromisní, až zastrašující povahy.

2.3 Sajjid Alí Chameneí a jeho přístup k USA

Chameneí patřil v kontextu íránské politiky ke konzervativnímu proudu, který se nacházel někde mezi reformisty/pragmatiky (usilující o komplexní reformy) a radikály (volající po návratu k ideologickým kořenům revoluce 1979) a jehož podstatou bylo zjednodušeně řečeno zachování současného stavu s možností implementace mírných ekonomických reforem. Pro Chameneího, coby nejvyššího představitele islámského režimu, bylo hlavní prioritou zachování režimu. Chameneí věřil, že tohoto cíle lze dosáhnout prostřednictvím vědecko-technologického pokroku, který režimu zajistí soběstačnost spočívající v hospodářské nezávislosti a který dále povede k nezávislosti politické. Krom soběstačnosti, nezávislosti a zachování režimu patřily mezi důležité principy zahraniční politiky Chameneího také přesvědčení, že by měl hrát Írán

[45] Ibid.

[46] Írán nicméně do WTO doposud nevstoupil. Stephen J. Hadley, „Iran Primer: The George W. Bush Administration“, *Frontline*.

v islámském světě vůdčí úlohu a že by měl převzít odpovědnost za ostatní muslimy ve světě.[47]

Prosazování těchto politik měl Chameneí ztíženo oproti svému předchůdci tím, že postrádal legitimitu. To pramenilo z nedostatku charismatu a nízké úrovně teologického vzdělání Chameneího stejně tak jako z absence pocitu ohrožení země.[48] Mnozí pozorovatelé se domnívají, že právě absenci pocitu ohrožení chápal Chameneí jako hlavní problém své vlády, a prostřednictvím zahraniční politiky se snažil tento stav uměle vyvolat.[49]

Konkrétní kroky Chameneího na poli zahraniční politiky by se daly vyjádřit čtyřmi hlavními okruhy: odpor vůči USA a Izraeli, pokračování v íránském jaderném programu, kladení překážek arabsko-izraelskému mírovému procesu a získání vůdčí role v muslimském světě.[50]

Poněkud zvláštní byl vztah Chameneího vůči Spojeným státům. Ty sice vnímal jako hlavní hrozbu pro režim, zároveň ale této hrozby uměle využíval ve snaze dosáhnout výše zmíněného pocitu ohrožení, a zaručit tak vhodné podmínky pro uchování režimu. Důvod odporu vůči USA tedy nebyl jen ideologický, ale částečně také pragmatický. Je nutné dodat, že pocit ohrožení Íránu Spojenými státy byl umělý jen do jisté míry, neboť v mnohém měl racionální opodstatnění: vojenské obklíčení Íránu v daném regionu, vytváření aliancí USA se sousedními státy Íránu, americkou administrativou často skloňovaná možnost preventivní války, snaha dosáhnout změny režimu podporou opozičních a separatistických hnutí.[51]

---

[47] Mohsen M. Milani, „Understanding Iran's U.S. Policy", *Foreign Affairs* 88, č. 4 (červenec/srpen 2009): 17.

[48] Pro vládu Chomejního byla charakteristická permanentní krize v podobě íránské islámské revoluce a jejich důsledků včetně krize s rukojmími a dále irácko-íránská válka.

[49] Karim Sadjadpour, „The Supreme Leader", *The Iran Primer*, http://iranprimer.usip.org/resource/supreme-leader (ověřeno ke dni 19. 3. 14).

[50] R. K. Ramazani, „Iran's Foreign Policy: Independence, Freedom, and the Islamic Republic", in *Iran's Foreign Policy: From Khatami to Ahmadinejad*, ed. Anoushiravan Ehteshami et Mahjoob Zweiri (Berkshire: Ithaca Press): 1—16.

[51] Mohsen M. Milani, „Understanding Iran's U.S. Policy", 17.

Chameneí si byl vědom silného obdivu íránské veřejnosti k USA. Snad ještě větší riziko, než v přímé intervenci Spojených států spatřoval proto v kulturním a politickém vlivu (v tzv. soft power) USA, o kterém se domníval, že může velmi snadno podrýt teokratický režim. Není proto divu, že dialog mezi Íránem a USA v podobě, v jaké jej navrhoval Chátamí, považoval Chameneí za velmi nebezpečný.[52]

Klíčovou roli hrál v Chameneího politice jaderný program Íránu, který považoval za hlavní prostředek, jak dosáhnout svých výše definovaných cílů: nezávislosti, soběstačnosti a zamezení vměšování Západu do vnitřních záležitostí Íránu. Krom toho využíval Chameneí jaderný program jako důkaz toho, že se USA snaží zadržet Írán v technologickém pokroku, čímž se pokusil spojit vývoj programu s národní hrdostí. Navíc si Chameneí uvědomoval, jak důležitým trumfem byl íránský jaderný program při vyjednávání se Západem.[53]

2.4 Muhammad Chátamí a jeho přístup k USA

Prezident Chátamí se řadil mezi tzv. reformisty, kteří usilovali o komplexní reformy ve sféře politické, společenské i ekonomické. Jejich cílem na poli mezinárodních vztahů bylo vylepšení obrazu Íránu a zlepšení vztahů s ostatními zeměmi. Jedním z důvodů vítězství proreformního prezidenta Chátamího byla skutečnost, že se na rozdíl od svých předchůdců během své kampaně více soustředil na domácí otázky a nutnost reforem, než na zahraniční ideologický boj, což bylo naopak typické pro jeho předchůdce. Mezi hlavní priority Chátamího na poli zahraniční politiky patřilo dosažení stability v Perském zálivu, větší účast na činnosti světových organizací a rychlejší integrace Íránu do globálních ekonomických struktur. Chátamí vnímal zahraniční politiku jako prostředek sloužící k vylepšení pozice země v globální ekonomice, a tím k implementaci vnitřních reforem. Tento pohled vycházel z předpokladu nutnosti zajištění příjmu z exportu fosilních paliv za účelem získání prostředků k rozvoji hospodářství Íránu, což by poskytlo příhodné podmínky pro prosazení klíčových reforem. K vylepšení pozice země v globální ekonomice byly

[52] V jednom projevu dokonce prohlásil, že navázání *dialogu* je nebezpečnější, než obnova diplomatických styků mezi oběma zeměmi. Eva Patricia Rakel, „Iranian Foreign Policy since the Iranian Islamic Revolution: 1979-2006“, in *Tne Greater Middle East in Global Politics: Social Science Perspectives in the Changing Geography,* ed. M. P. Amineh (Leiden and Boston: Brill Academic Publishers, 2007): 166.

[53] Mohsen M. Milani, „Understanding Iran's U.S. Policy“, 17.

klíčové vztahy zejména s USA. Zlepšení vztahů totiž mohlo přinést uvolnění sankcí uvalených Washingtonem na Írán v předchozích letech, které měly dlouhodobě velmi negativní dopad na hospodářství Íránu.[54] Chátamí doufal, že zlepšení vztahů obou zemí přinese odblokování zmražených kont z dob revoluce 1979 a povolení americkým i dalším zahraničním firmám investovat do íránské infrastruktury těžby ropy a zemního plynu.[55]

Omezené sbližování se Spojenými státy se proto Chátamí pokusil navzdory opozici prosazovat od počátku svého nástupu do funkce. Roku 1997 během interview pro CNN definoval svou vizi zlepšení vztahů s USA jako navázání civilizačního dialogu. Logika tohoto konceptu spočívala v tom, že nápravě vztahů vlád obou zemí měla předcházet náprava vztahů mezi oběma národy. Civilizační dialog se projevil mimo jiné častějšími kulturními, sportovními, akademickými a turistickými výměnami mezi oběma zeměmi. V únoru 1998 byli např. slavnostně přijati v Teheránu američtí zápasníci. Celé období vlády Chátamího bylo charakteristické smířlivými gesty i rétorikou.[56]

[54] Robert O. Freedman, „American Policy Toward Iraq and Iran in Clinton's Second Term", *Jerusalem Letter* 27, č. 402 (březen 1999).

[55] Robert O. Freedman, „American Policy Toward Iraq and Iran in Clinton's Second Term".

[56] Eva Patricia Rakel, „Iranian Foreign Policy since the Iranian Islamic Revolution: 1979—2006", 166.

3 Vybraná témata představující hlavní překážku k obnově diplomatických vztahů

V této kapitole se zaměřuji na vybraná zahraničně-politická témata, která dlouhodobě dominovaly agendě vztahů mezi USA a Íránem a která představovala hlavní překážku ve zlepšení vztahů obou zemí v době prezidenta Chátamího. V kapitole se soustředím na podporu teroristických skupin Íránem a íránský jaderný program. Přestože měla na vývoj vzájemných vztahů vliv i další témata, jako byla např. odpor Íránu vůči izraelsko-palestinskému smíření; porušování lidských práv; nevměšování se USA do vnitřních záležitostí Íránu či odstranění ekonomických sankcí, jednalo se spíše o témata sekundárního významu, kterými se proto v této kapitole nebudu zabývat.

3.1 Podpora teroristických skupin Íránem

Jednou ze zásadních překážek sblížení obou zemí je z pohledu USA dlouhodobá podpora terorismu ze strany Íránu. Spojené státy obviňovaly Írán z podpory teroristických skupin již od islámské revoluce 1979. Od roku 1984 byl následně Írán soustavně uváděn jako stát sponzorující mezinárodní terorismus.[57] Zatímco Spojené státy terorismus vnímaly jako jednu z hlavních bezpečnostních hrozeb světové stability a dosažení trvalého míru mezi Izraelci a Palestinci, íránský režim využíval podpory teroristických skupin k dosažení svých ideologických zahraničně-politických cílů. Význam, který měla pro íránský režim podpora terorismu, je proto třeba vnímat v kontextu toho, že právě úsilí realizovat ideologické cíle režimu bylo jedním ze zdrojů jeho legitimity. Mezi tyto cíle patřila především snaha zbavit se vlivu post-koloniálních aktérů na muslimský svět a „osvobození Palestiny“. Z tohoto důvodu se Írán často ani nesnažil svou podporu těmto skupinám skrývat. Činy, ke kterým se podporované teroristické organizace uchylovaly, tak Írán nevnímal jako teroristické. Naopak tyto činy považoval za legitimní prostředky v boji proti invazi a útlaku Izraele.[58] Důvod k uchýlení se k takto radikálním prostředkům za účelem dosažení určitých cílů je třeba

[57] Greg Bruno, “State Sponsors: Iran,” *Council on Foreign Relations,* 13. října, 2011, http://www.cfr.org/iran/state-sponsors-iran/p9362 (ověřeno ke dni 20. 4. 2014).

[58] Gawdat Bahgat, „Iran, the United States, and the War on Terrorism,“ *Studies in Conflict and Terrorism* 26 (2003): 30.

chápat v souvislosti s relativně slabším postavením Íránu na poli mezinárodních vztahů v porovnání s USA a z toho pramenícími limity ovlivňování vývoje v muslimském světě.

Vzhledem k míře závažnosti, kterou pro USA ve vztazích s Íránem představovalo téma terorismu, vyvstává otázka, jaký vliv mělo zvolení proreformního prezidenta Chátamího do úřadu na omezení podpory teroristických skupin. Na základě analýzy výročních zpráv ministerstva zahraničí USA z let 1997—2005 lze dojít k závěru, že podpora teroristických skupin Íránem nezaznamenala žádné změny.[59] I přes některé smířlivé projevy části politické reprezentace, přes odsouzení řady teroristických útoků prezidentem Chátamím i představiteli ministerstva zahraničí[60] a i přes snahy některých politiků o změnu stavu, byl Írán ze sedmi států podporujících terorismus v daném období nejaktivnější.[61] Chátamí za svého prvního prezidentského období poslal Billu Clintonovi zprávu, ve které slíbil, že Írán nadále nebude podporovat radikální islámské skupiny, které odmítají mírový proces mezi Izraelem a Palestinou a naopak, že Írán bude respektovat výsledky mírového jednání. Tento slib nicméně nenásledovala

[59] „Overview of State-Sponsored Terrorism“, *Patterns of Global Terrorism: 1997*, Ministerstvo zahraničí USA, http://www.state.gov/www/global/terrorism/1997Report/1997index.html (ověřeno ke dni 12. 5. 2014). „Overview of State-Sponsored Terrorism“, *Patterns of Global Terrorism: 1998*, Ministerstvo zahraničí USA, http://www.state.gov/www/global/terrorism/1998Report/1998index.html (ověřeno ke dni 12. 5. 2014). „Overview of State-Sponsored Terrorism“, *Patterns of Global Terrorism: 1999,* Ministerstvo zahraničí USA, http://www.state.gov/www/global/terrorism/1999report/1999index.html (ověřeno ke dni 12. 5. 2014). „Overview of State-Sponsored Terrorism“, *Patterns of Global Terrorism: 2000,* Ministerstvo zahraničí USA, http://www.state.gov/j/ct/rls/crt/2000/2441.htm (ověřeno ke dni 12. 5. 2014). „Overview of State-Sponsored Terrorism“, *Patterns of Global Terrorism: 2001,* Ministerstvo zahraničí USA, http://www.state.gov/j/ct/rls/crt/2001/html/10249.htm (ověřeno ke dni 12. 5. 2014). „Overview of State-Sponsored Terrorism“, *Patterns of Global Terrorism: 2002,* Ministerstvo zahraničí USA, http://www.state.gov/j/ct/rls/crt/2002/html/19988.htm (ověřeno ke dni 12. 5. 2014). „Overview of State-Sponsored Terrorism“, *Patterns of Global Terrorism: 2003,* Ministerstvo zahraničí USA, http://www.state.gov/j/ct/rls/crt/2003/31644.htm (ověřeno ke dni 12. 5. 2014). „Country Reports“, Country Reports on Terrorism: 2004, Ministerstvo zahraničí USA, http://www.state.gov/j/ct/rls/crt/45392.htm (ověřeno ke dni 12. 5. 2014). „State Sponsors of Terror Overview“, Country Reports on Terrorism: 2005, Ministerstvo zahraničí USA, http://www.state.gov/j/ct/rls/crt/2005/64337.htm (ověřeno ke dni 12. 5. 2014).

[60] V roce 1998 se Chátamí např. nechal slyšet, že teroristické útoky proti civilistům včetně izraelských žen a dětí jsou odsouzeníhodné. Ministerstvo zahraničí USA. Ibid.

[61] Ibid.

konkrétní praktická opatření. Slib Chátamího byl navíc v rozporu s jeho prohlášením u příležitostí návštěvy předsedy Hizballáhu Hasana Nasralláha v roce 1997 v Íránu, ve kterém Chátamí přislíbil pokračující podporu této organizaci a zdůraznil, že nehledě na prezidentské volby režim nezměnil svoji pozici vůči této organizaci.[62] Podobná situace se opakovala o rok později u příležitosti návštěvy vůdce Hamásu Šejcha Jásina, kterému byla představiteli vlády přislíbena finanční i politická podpora a zároveň mu byla nabídnuta možnost přesunout centrálu Hamásu do Íránu se záměrem zabezpečit skupinu proti možným útokům Izraele.[63] Vysvětlení této dvojkolejnosti lze hledat v paralelní struktuře íránské dělby moci (viz první kapitola) a v rozložení pozic v mocenských strukturách íránské politiky.[64]

Jako hlavní zdroj podpory teroristických skupin byly identifikovány úřady IRGC (Army of the Guardian of the Islamic Revolution)[65] a ministerstvo zpravodajské služby a bezpečnosti. Vzhledem k tomu, že jsou tyto úřady odpovědné Nejvyššímu duchovnímu vůdci a jsou ovládány jestřáby, jakákoliv změna v otázce podpory terorismu by musela být iniciována Nejvyšším duchovním vůdcem. Chátamí a reformisté tak disponovali minimální kontrolou nad složkami íránského režimu, jejichž agenda se týkala podpory teroristických organizací.[66] To např. dokazuje i oznámení Íránu z roku 1998 o identifikaci autonomně operující skupiny v rámci ministerstva zpravodajství a bezpečnosti, která bez vědomí vlády plánovala atentáty na disidenty a odpůrce režimu.[67]

---

[62] Matthew „Levitt, Iranian Terrorism under Moderate Presidents," The Washington Institute, 25. června, 2013 http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/iranian-terrorism-under-moderate-presidents (ověřeno ke dni 20. 4. 2014).

[63] Steven Emerson, „Tehran and Terrorism: Iran under President Muhammad Khatami," *The Investigative Project on Terrorism*, 14. května, 1998, http://www.investigativeproject.org/documents/testimony/9.pdf (ověřeno ke dni 20. 4. 2014).

[64] Zvolení proreformního a umírněného prezidenta bylo sice indikátorem nálady ve společnosti, v praxi mělo ale jen malý dopad na zahraniční a bezpečnostní politiku státu a na chod státních institucí.

[65] Tzv. Revoluční gardy jsou jednou z ozbrojených složek Íránu. Na rozdíl od íránské armády, která má za úkol obranu státu, Revoluční gardy mají zajistit existenci islámského režimu v zemi.

[66] Matthew „Levitt, Iranian Terrorism under Moderate Presidents".

[67] Po odhalení byla operující skupina rozpuštěna a její členové byli vládou pozatýkáni. „Overview of State-Sponsored Terrorism", *Patterns of Global Terrorism: 1998.*

Největší měrou podporoval Írán teroristické organizace bojující proti Izraeli, který Írán dlouhodobě považoval za nelegální entitu a byl přesvědčen o nutnosti jejího odstranění. Mezi tyto organizace patřily především Hizballáh, Hamás a Palestinský islámský džihád. Kromě finanční, materiální, logistické a politické podpory organizoval např. Írán za účelem koordinace postupů teroristických organizací v boji proti Izraeli i několik konferencí.[68]

Vedle podpory teroristických organizací namířených proti Izraeli Írán během analyzovaného období přímo organizoval řadu atentátů na politické odpůrce režimu a disidentů. V roce 1997 např. potvrdil režim fatvu týkající se vykonání trestu smrti nad anglickým spisovatelem Rushdiem, který pobouřil islámský svět svou knihou Satanské verše. Přestože Chátamí prohlásil v roce 1998, že íránský režim nebude usilovat o vykonání tohoto trestu, odměna za vykonání rozsudku nebyla nikdy stažena[69]

Na politiku podpory terorismu nemělo výrazný vliv ani vítězství reformního proudu ve volbách do madžlisu v roce 2000. S vypuknutím druhé intifády v roce 2000 se podpora teroristickým skupinám naopak díky agresivní politice jestřábů zintenzivnila.[70] Částečná změna přišla až v reakci na teroristické útoky na Světové obchodní centrum 11. září 2001, kdy Írán tyto útoky odsoudil a učinil mnohá opatření proti aktivitám Al-Káidy na svém území. Nadále však pokračoval v podpoře teroristických organizací operujících proti Izraeli s odvoláním na to, že se jedná o osvobozenecká hnutí.[71]

Samotná role Íránu ve spojitosti s 11. zářím 2001, Tálibánem a s Al-Káidou obecně byla v době prezidenta Chátamího kontroverzní a vztah mezi Íránem a oběma skupinami byl velmi komplikovaný. Přestože oficiálně Írán počínání i ideologii těchto organizací dlouhodobě odsuzoval, existují vážná podezření, že mezi danými aktéry panoval určitý druh neformální spolupráce. Přestože je ve zprávě vyšetřovací komise o 11. září 2001 uvedeno, že nebyly nalezeny žádné důkazy, které by poukazovaly na účast

[68] Viz poznámka 60.

[69] Greg Bruno, "State Sponsors: Iran," *Council on Foreign Relations,* 13. října, 2011

[70] „Overview of State-Sponsored Terrorism", *Patterns of Global Terrorism: 2000,* Ministerstvo zahraničí USA.

[71] „Overview of State-Sponsored Terrorism", *Patterns of Global Terrorism: 2001,* Ministerstvo zahraničí USA.

či na informovanost Íránu při přípravě útoku, zároveň komise upozornila na nutnost detailněji tuto věc vyšetřit. Osm z deseti únosců totiž měsíc před útokem cestovalo přes Írán, což vzbudilo podezření o možné neoficiální podpoře Íránu Al-Káidě.[72]

Možnost omezené formy spolupráce mezi Íránem a Al-Káidou v dílčích oblastech či při konkrétních útocích naznačují i okolnosti útoků Al-Káidy na zastupitelské úřady USA v Keni a Tanzanii, které byly spáchány v roce 1998.[73] Přestože vyšetřování těchto teroristických útoků trvalo několik let a do konce období Chátamího vlády se stoprocentní jistotou nešlo říct, jakou roli hrál v útocích Írán, panovalo již tenkrát přesvědčení, že bez asistence Teheránu by Al-Káida nebyla schopna tyto útoky realizovat. Do setkání se zástupci íránského režimu Al-Káidou totiž nedisponovala technickými prostředky, jak realizovat útok podobného charakteru.[74]

Podezření, že Írán spolupracoval s Al-Káidou, se dále prohloubilo v reakci na svržení Tálibánu koaličními vojsky. Írán spolupracoval se Spojenými státy během konference v Bonnu v roce 2001 s cílem vytvoření nové afghánské vlády, a dále se nabídl, že v případě sestřelení amerických letounů se bude podílet na pátracích akcích, poskytl přístav pro zásobování amerických jednotek v Afghánistánu a přislíbil uzavření hranic s Afghánistánem a Pákistánem s cílem zamezit útěku členům Tálibánu a Al-Káidy z Afghánistánu.[75] Navzdory slibům se objevily zprávy, že již v říjnu roku 2001 byla vyslána skupina íránských agentů, kteří měli zajistit bezpečnou přepravu členů Al-Káidy a jejich rodin z Afghánistánu. V následujícím roku pak jednotky speciální skupiny IRGC zajistily přepravu dalších osob napojených na Al-Káidu. Mnozí z členů Al-Káidy i Tálibánu se v Íránu posléze dlouhodobě usadili. Uvádí se, že od 11. září 2001 našlo v Íránu útočiště na dvacet členů rodiny Usáma bin Ládina.[76] Relativně bezpečné prostředí Íránu umožnilo Al-Káidě vytvořit v zemi operační buňku, která

[72] "The 9/11 Comission Report," National Comission on Terrorist Attacks Upon the United States, (str. 240-241), http://www.9-11commission.gov/report/911Report.pdf (ověřeno ke dni 20. 4. 2014).

[73] Marc A. Thiessen, „Iran responsible for 1998 U.S. embassy bombings," *The Washington Post*, 8. prosince, 2011, http://www.washingtonpost.com/opinions/iran-responsible-for-1998-us-embassy-bombings/2011/12/08/gIQAuEAAfO_story.html (ověřeno ke dni 20. 4. 2014).

[74] Steven Emerson a Daniel Pipes, „Terrorism on Trial," *Wall Street Journal*, 31. května, 2011, http://www.danielpipes.org/381/terrorism-on-trial (ověřeno ke dni 20. 4. 2014).

[75] Gawdat Bahgat, „Iran, the United States, and the War on Terrorism," 95.

[76] Greg Bruno, "State Sponsors: Iran," *Council on Foreign Relations,* 13. října, 2011

zajišťovala strategickou podporu centrále organizace v Pákistánu. Někteří členové této buňky dokonce plánovali sesazení afghánského prezidenta Hamída Karzajího. Ke zvýšení dohledu nad touto skupinou došlo až na přelomu let 2002 a 2003 na základě tlaku vyvinutého Spojenými státy a ze strachu z možné vojenské intervence USA v Íránu. Ačkoliv Írán zadržel většinu členů této buňky, o podmínkách vazby, která byla na zadržené uvalena, se vedou spory. Zatímco někteří byli umístěni do věznice, na jiné byla uvalena domácí vazba a nadále jim byla umožněna komunikace s vnějším světem.[77] Někteří z nich sice byli vydáni státům, ze kterých pocházeli, v jiných případech (především jednalo-li se o vysoce postavené členy) byla ale odmítnuta jejich identifikace a následné vydání s odvoláním na bezpečnostní rizika s tím související. Navíc mnohé další členy Al-Káidy nechal Írán bez povšimnutí a některým z nich dokonce zajistil ochranu.[78] Situace se opakovala v roce 2004, kdy zástupci íránské justice soudili řadu přívrženců Al-Káidy a opět odmítli udat jakékoliv detailnější informace. Írán opakovaně nevykonával kontrolu nad aktivitami některých členů Al-Káidy, kteří nebyli zadrženi a volně operovali na íránském území.[79] Írán také poskytl podporu řadě teroristických organizací operujících v Iráku a ve střední Asii, které jsou napojeny na Al-Káidu.[80] Teherán tedy do určité míry sice omezil plánování teroristických útoků Al-Káidy na íránské půdě a vyžadoval po ní, aby v Íránu utlumila své aktivity, zároveň ale nepodnikl opatření, která by byla pro její fungování v Íránu fatální.[81] Důvodem spolupráce mezi Íránem a Al-Káidou/Tálibánem je navzdory značným rozporům v ideologiích obou aktérů nejspíše společný zájem přinutit USA k odchodu z Afghánistánu a z širšího regionu Blízkého východu.[82]

---

[77] Seth G. Jones, "Al Qaeda in Iran," *Foreign Affairs*, 29. ledna, 2012, http://www.foreignaffairs.com/articles/137061/seth-g-jones/al-qaeda-in-iran (ověřeno ke dni 20. 4. 2014).

[78] „Overview of State-Sponsored Terrorism", *Patterns of Global Terrorism: 2003,* Ministerstvo zahraničí USA, http://www.state.gov/j/ct/rls/crt/2003/31644.htm (ověřeno ke dni 12. 5. 2014).

[79] „Country Reports", Country Reports on Terrorism: 2004, Ministerstvo zahraničí USA, http://www.state.gov/j/ct/rls/crt/45392.htm (ověřeno ke dni 12. 5. 2014).

[80] Ibid.

[81] Seth G. Jones, "Al Qaeda in Iran." *Foreign Affairs.*

[82] Judith S. Yaphe, „The United States and Iraq: Risks and Opportunities", in *Iran's Foreign Policy: From Khatami to Ahmadinejad,* ed. Anoushiravan Ehteshami et Mahjoob Zweiri (Berkshire: Ithaca Press, 2008): 37—54.

Krátce po invazi koaličních vojsk v Iráku, jež měla za důsledek odstranění vlády Saddáma Husajna, začaly Revoluční gardy podporovat salafistickou teroristickou organizaci Ansar al-islám a další militantní organizace, které si kladly za cíl odchod amerických vojsk z Iráku. Podpora měla formu dodávky zbraní, poskytnutí financí, útočiště i výcviku a měla za následek výrazné zvýšení nestability v zemi. Írán tuto podporu popřel.[83]

Z uvedeného lze dojít k závěru, že i přes snahy některých činitelů íránské vlády a i přes smířlivý tón Chátamího nedošlo na poli přístupu k teroristickým skupinám k žádným výrazným změnám. Kroky íránského režimu během daného období dokazují, že podpora mezinárodního terorismu, zejména Hizballáhu, Hamásu a Palestinského islámského džihádu nebyla omezena a že míra podpory, ať už finanční, vojenská či jiná zůstala nezměněná. Íránská podpora terorismu by však neměla být vnímána jako jednotná politika postavená na konsenzu napříč politickým spektrem, nýbrž jako politika určitých skupin íránského režimu, které měly v daném období hlavní slovo v otázce podpory terorismu. Příkladem tohoto fenoménu byla např. dvojkolejná politika Íránu vůči Afghánistánu. Íránská vláda v čele s prezidentem podporovala rekonstrukci Afghánistánu a věnovala značné finanční prostředky na rozvojovou a humanitární pomoc v zemi, udržovala kontakt s místní vládou a snažila se předejít návratu Tálibánu, jednání některých složek íránského režimu však naznačuje, že docházelo i k poskytování podpory Tálibánu.[84]

Přestože se tedy nezměnil obsah podpory terorismu Íránu, do jisté míry se změnila forma podpory. Írán se přestal angažovat v teroristických aktech přímo a investoval více energie do aktivit třetích stran. Tato tendence mohla vycházet ze snahy režimu maskovat či znepřehlednit některé své aktivity týkající se podpory terorismu, a to zejména po označení Íránu jako státu osy zla v roce 2002 a po invazi koaličních vojsk do Iráku v roce 2003 a obav Íránu z možnosti opakování podobného scénáře.

---

[83] Carol L. Bowers, „Iran Playing Destibilizing Role in Iraq, Crocker Says," Ministerstvo zahraničí USA, 11. září, 2007, http://www.defense.gov/news/newsarticle.aspx?id=47399 (ověřeno ke dni 20. 4. 2014).

[84] Chris Zambelis, "Is Iran Supporting the Insurgency in Afghanistan?," *The Jamestown Foundation*, 6. listopadu, 2009, http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews%5Btt_news%5D=35708#.U0z6iPmSzwk (ověřeno ke dni 20. 4. 2014).

3.2 Íránský jaderný program

Dalším stěžejním tématem vzájemných vztahů mezi USA a Íránem byl v daném období íránský jaderný program a snaha Íránu dosáhnout technologických kapacit pro výrobu jaderné zbraně. Íránský jaderný program představoval pro USA jedno z hlavních témat zahraniční politiky, které mělo regionální i globální bezpečnostní přesah (íránský jaderný program je třeba v tomto případě chápat v kombinaci s deklarovanou ochotou Íránu sdílet své zkušenosti a know-how týkající se jaderného programu s ostatními státy, dále v kombinaci s podporou teroristických skupin a se snahou podrýt mírový proces na Blízkém východě). Po celou dobu Chátamího prezidentství byl přístup Íránu vůči jadernému programu ambivalentní a z vnějšku obtížně čitelný. Na jednu stranu vrchní představitelé Íránu (včetně Chátamího a dokonce i Chameneího) při nejedné oficiální příležitosti razantně odmítli, že by Írán usiloval o získání kapacit pro výrobu jaderných zbraní – takový krok by byl podle jejich slov totiž v rozporu s tradičním výkladem islámu a fatvou Chomejního zakazující vývoj jaderných zbraní.[85] Na stranu druhou ale zpravodajské služby USA, některých evropských zemí a Izraele informovaly o nezvratných důkazech usvědčujících Írán z vývoje jaderné zbrani.[86] Pochyby nad skutečnými úmysly Íránu se stupňovaly nejen pro vysokou míru netransparentnosti íránského jaderného programu, ale i pro neschopnost Íránu podat uspokojivé vysvětlení k řadě nejasností, na které upozornila IAEA (International Atomic Energy Agency) v souvislosti s inspekcemi, které provedla.[87] Podezřelý byl navíc již samotný fakt, že země, jež disponovala jedněmi z největších zásob relativně levné ropy a zemního plynu na světě, byla ochotna investovat značné prostředky ze svého státního rozpočtu na vývoje jaderné energie.[88]

Do roku 2002 nebyl íránský jaderný program vzhledem k jeho počátečnímu stádiu vývoje tak často skloňované téma v agendě íránsko-amerických vztahů. V rané fázi vývoje íránského jaderného programu se Írán během 90. let výrazně opíral

[85] Holy Dagres, „Timeline: Iran's nuclear program", *Cairo Review*, 21.června, 2013, http://www.aucegypt.edu/gapp/cairoreview/pages/articleDetails.aspx?aid=396 (ověřeno ke dni 8. 5. 2014).

[86] Dore Gold, *The Rise of Nuclear Iran: How Tehran Defies the West* (Washington: Regnery Publishing, 2009), 157.

[87] Brenda Shaffer, „Iran at the Nuclear Threshold", *Arms Control Today* 33, No. 9. (listopad 2003): 8.

[88] Ibid., 7.

o spolupráci s Ruskem, jejíž intenzita se výrazně zvýšila především poté, co byla roku 1995 dohodnuta ruská pomoc při výstavbě jaderné elektrárny Búšehr.[89] Přestože se USA snažily Rusko od spolupráce s Íránem odradit a během prvního období prezidenta Chátamího znemožnit Íránu přístup k jaderným technologiím[90], nebylo téma íránského jaderného programu do roku 2002 vnímáno jako priorita americké zahraniční politiky. To bylo způsobeno jednak nedostatkem informací o stavu jaderného programu a dále i některými kroky Íránu, které nenasvědčovaly tomu, že by Írán usiloval o vývoj jaderné zbraně. Mezi takové kroky se nejvýznamněji zapsala oficiální návštěva Chátamího v Saudské Arábii, jejímž výsledkem byl společný závazek obou států, že budou usilovat o vytvoření bezjaderné zóny na Blízkém východě.[91]

Zlom nastal až v roce 2002, kdy se íránské opoziční skupině MEK (Lidoví íránští mudžahedíni) podařilo upozornit na existenci dvou utajovaných íránských jaderných zařízení – na zařízení na obohacování uranu v Natanzu a na továrnu na těžkou vodu v Araku.[92] Toto zjištění bylo navíc umocněno zprávou CIA, podle které patřil v tu dobu Írán mezi nejaktivnější státy usilující o získání jaderné zbraně.[93] V důsledku těchto událostí začal íránský jaderný program jasně dominovat agendě americko-íránských vztahů. Důvodem, proč se Teherán pokusil o větší koordinaci svého jaderného programu a spolupráci se Západem byla pravděpodobně invaze USA do Iráku, kdy se Spojeným státům podařilo porazit armádu Saddáma Husajna v překvapivě krátkém čase a ze strachu opakování podobného scénáře v případě Íránu. Jedním z důvodů invaze do Iráku byla totiž snaha prezidenta Bushe zbavit Saddáma Husajna zásob chemických zbraní hromadného ničení, kterými údajně disponoval.[94] Zároveň ale existuje názor, že

---

[89] Saeid Naji, „US-Iran Relations in the Post-Cold War Geopolitical Order“, *Asia Social Science* 7, No. 9 (říjen 2011): 94—108.

[90] Výsledkem tohoto úsilí byl zákon schválený roku 2000 prezidentem Clintonem, který umožnil Spojeným státům sankcionovat entity, které poskytovaly Íránu suroviny a zařízení potřebné pro jaderný program.

[91] Holy Dagres, „Timeline: Iran's nuclear program“.

[92] Zachary K. Johnson, „Revalation of a Secret Program“, *PBS*, 5. květen, 2005, http://www.pbs.org/frontlineworld/stories/iran403/background.html (ověřeno ke dni 8.5.2014).

[93] Dore Gold, *The Rise of Nuclear Iran: How Tehran Defies the West*, 157.

[94] Holy Dagres, „Timeline: Iran's nuclear program“. Glenn Kessler, „In 2003, U.S. Spurned Iran's Offer of Dialogue“, *The Washington Post*, 18. června, 2006, http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2006/06/17/AR2006061700727.html (ověřeno ke dni 8.5.2014).

právě invaze USA do Iráku vedla Írán k přesvědčení, že jaderná zbraň je jediný odstrašující prostředek, který odradí USA od podniknutí invaze do Íránu, a zajistí tak bezpečnost režimu.[95] Zdá se, že konkrétní kroky Íránu, které následovaly po invazi USA do Iráku, byly motivovány oběma výše zmíněnými úvahami a projevily se současně snahou o větší transparentnost íránského jaderného programu i snahou o jeho uspíšení.

V roce 2003 proto sice Chátamí přiznal existenci utajovaných jaderných zařízení v Natanzu a Araku, zároveň ale uvedl, že Írán objevil zásoby uranu, které hodlá využít jako součást svého jaderného programu.[96] Dále Chátamí vyzval IAEA k inspekci veškerých svých jaderných zařízení. IAEA nenašla přímé důkazy, které by poukazovaly na vývoj jaderné zbraně, a neshledala dokonce, že by Írán porušoval smlouvu o nešíření jaderných zbraní, pouze požádala o vysvětlení nálezů stop plutonia a vysoce obohaceného uranu v některých z jaderných zařízení Íránu. Zároveň vyzvala Írán do budoucna k větší transparentnosti, aby se zamezilo opakování podobných incidentů, jako bylo odhalení jaderných zařízení v Natanzu a Araku v roce 2002.[97] Na zmíněné nálezy plutonia a vysoce obohaceného uranu reagoval Írán velmi vyhýbavě a svou odpovědí způsobil ještě více pochyb o pravých záměrech íránského jaderného programu. Tvrzením, že stopy plutonia a vysoce obohaceného uranu obsahovala dovezená zařízení, totiž popřel své předchozí prohlášení, že veškerá zařízení sloužící obohacování uranu jsou místní výroby a že Írán nedováží do země technologie související s jaderným programem.[98]

Ve snaze předejít možné přímé vojenské konfrontaci s USA se Írán dokonce rozhodl prostřednictvím švýcarského velvyslance v Teheránu tlumočit americké administrativě svou nabídku na urovnání špatných vztahů obou zemí. Zpráva obsahovala řadu ústupků, které byl Írán ochotný udělat výměnou za normalizaci vztahů s USA. V době, kdy americká reprezentace tuto nabídku od Íránu obdržela, měla na poli mezinárodních vztahů velmi silnou pozici. Úspěch americké invaze do Iráku, kdy se Spojeným státům podařilo porazit armádu, proti které Írán bojoval osm let bezúspěšně,

---

[95] Anoushiravan, "Iranian Perspectives on the Global Elimination of Nuclear Weapons", *Palestine - Israel Journal of Politics, Economics, and Culture* 16, No. 3. (březen 2010): 20—29.

[96] Holy Dagres, „Timeline: Iran's nuclear program".

[97] Ibid.

[98] Brenda Shaffer, „Iran at the Nuclear Threshold", 8.

byl nezpochybnitelný.[99] Bush, opojený krátkodobými přínosy unilateralismu, proto necítil potřebu s Íránem jednat. Navíc panovalo v kruzích americké administrativy přesvědčení, že zaslaná nabídka byla iniciována reformisty, kteří neměli dostatečný mandát k realizaci nabízených ústupků. Jinak řečeno, podle Bushe se jednalo o zbožné přání reformistů, na jehož praktické uskutečnění už ale neměli vliv. Bush byl navíc přesvědčen, že íránský režim se nachází ve své konečné fázi a začít s ním vyjednávat by bylo zcela kontraproduktivní.[100] Jak ale tvrdí Glenn Kessler ve svém článku *In 2003, U.S. Spurned Iran's Offer of Dialogue*, nakonec se právě odmítnutí ukázalo kontraproduktivním, neboť Írán tím došel k přesvědčení, že Spojeným státům ve skutečnosti nejde o domluvu, nýbrž o vliv a moc v regionu.[101]

Toto odmítnutí Spojenými státy vedlo Írán v druhé polovině roku 2003 k navázání rozhovorů týkajících se íránského jaderného programu se třemi zeměmi reprezentující Evropskou unii – Francií, Velkou Británií a Německem (EU (3)).[102] Výsledkem jednání Íránu s těmito třemi zeměmi bylo prohlášení ze Sa'dabadu, ve kterém se Írán zavázal k pozastavení veškerých aktivit spojených s obohacováním uranu, dále k tomu, že umožní IAEA provádět inspekce bez ohlášení, a ke schválení dodatkového protokolu ke smlouvě o nešíření jaderných zbraní, který stanovoval přísnější podmínky kontroly jaderného programu.[103] Dodatkový protokol byl podepsán v prosinci téhož roku, nicméně k jeho ratifikaci íránským parlamentem do roku 2014 nedošlo.[104] Jednání mezi Íránem a EU (3) pokračovala i v roce 2004. Teherán během tohoto roku již v plném rozsahu přiznal utajený jaderný program, který byl odhalen opoziční skupinou MEK v roce 2002, včetně dovozu technologií souvisejících s jaderným programem ze zahraničí a dále potvrdil záměr Íránu vybudovat na svém území jaderný reaktor využívající jako moderátor těžkou vodu.[105] Výsledkem jednání mezi EU (3) a Teheránem v roce 2004 byly tzv. pařížské dohody, které svým obsahem

[99] V Iráku se v té době ještě nestihla zmobilizovat povstalecká hnutí ani milice.

[100] Glenn Kessler, „In 2003, U.S. Spurned Iran's Offer of Dialogue".

[101] Ibid.

[102] Holy Dagres, „Timeline: Iran's nuclear program".

103 Írán byl jedinou zemí ze signatářů smlouvy o nešíření jaderných zbraní, který k tomuto protokolu do této doby nepřistoupil

[104] "Additional Protocol Status List," IAEA, http://www.iaea.org/safeguards/documents/AP_status_list.pdf (ověřeno ke dni 8. 5. 2014).

[105] Brenda Shaffer, „Iran at the Nuclear Threshold", 8.

realizovaly ujednání stanovená v prohlášení ze Sa'dabadu.[106] Přestože Írán proklamoval, že za účelem prokázání dobré vůle pozastaví veškeré aktivity související s obohacováním uranu, byl pozastaven pouze samotný proces obohacování. Ostatní aktivity spojené s obohacováním jako např. vybudování nových centrifug či tvorba látek, které katalyzují obohacení uranu, nijak omezeny nebyly.[107] Míra spolupráce Íránu s IAEA byla navíc nadále neuspokojivá a netransparentnost íránského jaderného programu přetrvávala. Při inspekci zařízení v roce 2004 objevila IAEA nové centrifugy zcela odlišné technologie, o jejichž existenci se Írán do té doby nezmínil. Když v březnu téhož roku IAEA informovala Írán, že se chystá na inspekci jaderného zařízení v Natanzu, Írán navzdory prohlášení ze Sa'dabadu pozdržel inspekci o jeden měsíc.[108] V důsledku rostoucího znepokojení Washingtonu se americká vláda pokusila uvalit na Írán sankce v Radě bezpečnosti OSN. IAEA vydala prohlášení, že v případě, že Írán nadále nebude dodržovat své závazky z prohlášení ze Sa'dabadu, podpoří návrh Washingtonu na uvalení sankcí na půdě OSN. Rostoucí napětí se podařilo zklidnit ve chvíli, kdy Írán opětovně podnikl ústupky vůči IAEA. Některé z pochyb ohledně dodržování Íránu ujednání z Sa'dabadu však přetrvaly.[109]

EU (3) se snažily při jednání s Íránem prosadit, aby se Írán zřekl obohacování uranu výměnou za hospodářské, bezpečnostní a technologické pobídky. EU (3) např. chtěly poskytnout Íránu dodávky již obohaceného uranu. USA se nakonec rozhodly podpořit toto jednání mezi Íránem a EU (3) a odložily svůj záměr předložit Radě bezpečnosti návrh sankcionovat Írán za jaderný program pro případ, že jednání selžou. Teherán však od počátku jednání prohlašoval, že pozastavení obohacování uranu je jen dočasné opatření, které má ukázat ostatním zemím ochotu Íránu dohodnout se, trvale však Írán obohacování uranu pozastavit nehodlá.[110] Írán prostřednictvím Chátamího i přes vyvíjený tlak ze Západu několikrát zopakoval, že země má v souladu se smlouvou o nešíření jaderných zbraní právo na vývoj jaderného programu pro civilní účely

[106] "Iran-EU Agreement on Nuclear Programme," IAEA, http://www.iaea.org/newscenter/focus/iaeairan/eu_iran14112004.shtml (ověřeno ke dni 8. 5. 2014).

[107] Zachary K. Johnson, „Revalation of a Secret Program".

[108] Ibid.

[109] Ibid.

[110] Brenda Shaffer, „Iran at the Nuclear Threshold", 8—16.

a dosažení autonomních kapacit palivového cyklu a že se nehodlá tohoto práva vzdát.[111] Když se proto jednání delší dobu nikam neposouvala, rozhodl se Írán v květnu 2005 proces obohacování uranu obnovit.[112]

Z uvedeného vyplývá, že za vlády prezidenta Chátamího dosáhl Írán v oblasti jaderné energie bezprecedentního pokroku. Před nástupem Chátamího do prezidentského úřadu byl íránský jaderný program v počátcích. Po jeho odchodu se Írán blížil k dosažení autonomie svého jaderného programu a byl výrazně blíž k získání jaderné zbraně. Během tohoto období získal totiž Írán přístup k řadě komponentů a zařízení, která jsou klíčová pro vývoj jaderné zbraně a která se Íránu podařilo získat a vybudovat v 90. letech, kdy kontrola íránského jaderného programu byla ze strany Západu minimální. Důležitým indikátorem snahy státu získat jadernou zbraň je kromě samotného jaderného programu také vývoj balistických střel. A právě během období prezidenta Chátamího zaznamenal Írán značný pokrok ve vývoji balistických střel, výsledkem čehož byl test první íránské balistické rakety středního doletu Šaháb-3 v roce 1998.[113]

Ať už byl přístup prezidenta Chátamího k íránskému jadernému programu jakýkoliv, očima USA s rapidním tempem íránského jaderného programu výrazně vzrostla hrozba, kterou Írán představoval pro světovou bezpečnost, a tedy i pro USA. Washington proto došel k závěru, že zlepšení vztahů se státem, který k větší transparentnosti přistupuje polovičatě, nespolupracuje s mezinárodním společenstvím v otázce jaderného programu a ohrožuje světové uspořádání, není možné.

---

[111] "Iran will stick to nuclear plan", *BBC*, 9. února, http://news.bbc.co.uk/1/hi/4252019.stm (ověřeno ke dni 8.5.2014).

[112] Peter Crail, "Proposals Offered on Iranian Nuclear Program", *Arms Control Today* 38, No. 5 (červen 2006): 28—29.

[113] Dore Gold, *The Rise of Nuclear Iran: How Tehran Defies the West*, 148.

4 Závěr

Tato bakalářská práce se zabývala otázkou, proč se i přes viditelné úsilí prezidenta Chátamího nepodařilo v daném období (1997—2005) normalizovat americko-íránské vztahy. Za účelem zodpovězení této otázky práce analyzovala vývoj vzájemných vztahů na třech různých, avšak komplementárních úrovních. Práce se věnovala institucionálnímu rámci vztahů mezi Teheránem a Washingtonem, dále ideologii hlavních tvůrců zahraniční politiky daných států a nakonec hlavním tématům americko-íránských vztahů, totiž íránské podpoře teroristických skupin a íránskému jadernému programu. Na základě této analýzy práce identifikovala faktory, které znemožnily nápravě vztahů.

Hlavní odpovědnost za neschopnost vylepšit americko-íránské vztahy nesl na úrovni institucionálního procesu Írán. Tvorba zahraniční politiky Íránu byla v té době totiž velmi netransparentní a trpěla jak institucionální, tak politickou roztříštěností. Tyto charakteristiky ztělesňovala paralelní struktura rozložení moci v Íránu, ve které existovalo více navzájem si konkurujících center moci, jejichž pravomoci se často překrývaly. Chátamí byl tímto stavem ve své snaze vylepšit vztahy s USA značně limitován, neboť jeho kroky byly omezeny dalšími mocenskými centry íránské politiky (především Nejvyšším duchovním vůdcem Chameneím). Limitován byl ve svých krocích ale i americký prezident Clinton, neboť v době jeho druhého prezidentského období (1997—2001) Kongres ovládali Republikáni, kteří blokovali řadu Clintonových iniciativ na poli zahraniční politiky (a to včetně snah navázat spolupráci s Íránem).

Další překážkou pro obnovu vztahů mezi Washingtonem a Teheránem byla ideologie některých představitelů americké, respektive íránské zahraniční politiky. V případě USA se jednalo o unilaterální a neokonzervativní přístup prezidenta Bushe, který s Íránem jednal často z pozice síly a odmítal jakékoliv kompromisy. V případě Íránu pak o konzervativní politiku Chameneího, která spočívala ve snaze uchovat íránský režim a pramenila z obavy, že zlepšení vztahů s USA podlomí legitimitu režimu. Z těchto důvodů se jak Bush, tak Chameneí stavěli k normalizaci vztahů obou zemí velmi rezervovaně, ne-li přímo odmítavě.

Posledními a zároveň podle mého názoru nejzásadnějšími důvody, proč se Chátamímu nepodařilo zlepšit vztahy s USA, byla neschopnost Íránu podniknout kroky směrem k omezení podpory terorismu a jaderného programu. V otázce íránské podpory teroristických skupin došlo víceméně jen ke kosmetické úpravě. Teherán sice přestal teroristické organizace podporovat otevřeně, skrytě však v podpoře pokračoval. Během celého Chátamího období byl Írán Spojenými státy hodnocen jako nejaktivnější stát podporující teroristické organizace. Částečné omezení podpory terorismu přišlo v reakci na 11. září 2001 a následující invazi Spojených států do Afghánistánu v témže roce a do Iráku v roce 2003. Toto omezení nicméně pramenilo spíše z obav Teheránu z možnosti přímé intervence Spojených států v Íránu než ze snahy íránské administrativy vyslat USA signál odhodlanosti normalizovat vzájemné vztahy. Neúspěch Chátamího usměrnit íránskou podporu terorismu měl kořeny ve výše zmíněné paralelní mocenské struktuře, ve které měly hlavní slovo v otázce podpory terorismu konzervativní skupiny íránského režimu.

Podobně jako v otázce podpory terorismu tomu bylo i u íránského jaderného programu. Nejen že íránská vláda neomezila jaderný program, ale dosáhla na poli jaderného programu za vlády Chátamího bezprecedentního pokroku. Po odchodu Chátamího z prezidentského úřadu byl Írán k získání jaderné zbraně výrazně blíž, než před jeho nástupem do úřadu. Rapidním tempem íránského jaderného programu a neochotou Teheránu jej pozastavit vzrostla z pohledu Spojených států hrozba, kterou Írán představoval pro světovou bezpečnost, a tedy i pro USA. Touto skutečností byly ke konci Chátamího prezidentského úřadování naděje na normalizaci vztahů obou států téměř vyloučené.

Z výše uvedeného je patrné, že překážky normalizace vztahů mezi Washingtonem a Teheránem byly příliš velké na to, aby byly v období proreformního prezidenta Chátamího překonány. Ke snaze překonat řadu z nich navíc naprosto chyběla politická vůle. Přestože se tedy mohlo zdát, že se Írán prostřednictvím Chátamího pokoušel o zlepšení vztahů mezi oběma zeměmi, jednalo se spíše o vnější gesta, která nebyla a ani nemohla být doprovázena konkrétními interními opatřeními majícími přímý dopad na zlepšení vzájemných vztahů.

Summary

The bachelor thesis *The Development of the Relations between the USA and Iran under the Presidency of Khatami (1997—2005)* deals with the development of relations between Teheran and Washington during the government of Iranian president Muhammad Khatami. Seeking the answer to a question why the pro-reform president Khatami did not succeed in improving the relations, the thesis comprehensively analyzes mutual relations of both of the states on three levels: mechanism of the relations, ideological conditions of the relations and agenda of the relations.

One of the crucial factors that prevented the improvement of the relationship lies at the level of mechanism of foreign-policy making process of the two countries. At this level, it was Iran's nontransparent, politically and institutionally scattered foreign-policy making process which bore the larger share of responsibility for preventing any possible normalization of the relations. Parallel power structure of the Iranian system and multi-core power division caused that Khatami was limited in his efforts to improve the relations and even challenged by other centers of power, most profoundly by the Supreme Leader Khamenei.

Another obstruction to the improvement of the relations of the two countries was identified in the thesis by exploring the set of ideas of the main actors involved in foreign-policy making process. In the case of US, Bush's unilateralism and neo-conservatism approach and in the case of Iran, Khamenei's conservatism had a clear crippling effect of the relations and further possibility of their improvement.

Probably the most important causes preventing the two countries' rapprochement could be identified at the level of the agenda of the relations. Two topics that dominated the US-Iranian relations during that period were: Iranian as a sponsoring state of terrorism and Iranian nuclear program. The inability of Iran to end its support for terrorism and the failure to limit its nuclear program and to make it more transparent were the main factors that made the normalization of the two countries from the point of view of US unthinkable.

On the basis of this three-level analysis, author comes to a conclusion that the hurdles to the improvement of the relations between the two countries were insurmountable during the presidency of Khatami. Though it might have seemed that Iran sought through Khatami to normalize relations with Washington, it was more of an outward gesture. However, this gesture was not followed by concrete internal provisions that would have direct impact on the facilitation of the relations.

Použitá literatura

Primární prameny
"Additional Protocol Status List," IAEA, http://www.iaea.org/safeguards/documents/AP_status_list.pdf (ověřeno ke dni 8. 5. 2014).

"Iran-EU Agreement on Nuclear Programme", IAEA, http://www.iaea.org/newscenter/focus/iaeairan/eu_iran14112004.shtml (ověřeno ke dni 8 5. 2014).

„Overview of State-Sponsored Terrorism", *Patterns of Global Terrorism: 1997,* Ministerstvo zahraničí USA, http://www.state.gov/www/global/terrorism/1997Report/1997index.html (ověřeno ke dni 12. 5. 2014).

„Overview of State-Sponsored Terrorism", *Patterns of Global Terrorism: 1998,* Ministerstvo zahraničí USA, http://www.state.gov/www/global/terrorism/1998Report/1998index.html (ověřeno ke dni 12. 5. 2014).

„Overview of State-Sponsored Terrorism", *Patterns of Global Terrorism: 1999,* Ministerstvo zahraničí USA, http://www.state.gov/www/global/terrorism/1999report/1999index.html (ověřeno ke dni 12. 5. 2014).

„Overview of State-Sponsored Terrorism", *Patterns of Global Terrorism: 2000,* Ministerstvo zahraničí USA, http://www.state.gov/j/ct/rls/crt/2000/2441.htm (ověřeno ke dni 12. 5. 2014).

„Overview of State-Sponsored Terrorism", *Patterns of Global Terrorism: 2001,* Ministerstvo zahraničí USA, http://www.state.gov/j/ct/rls/crt/2001/html/10249.htm (ověřeno ke dni 12. 5. 2014).

„Overview of State-Sponsored Terrorism", *Patterns of Global Terrorism: 2002,* Ministerstvo zahraničí USA, http://www.state.gov/j/ct/rls/crt/2002/html/19988.htm (ověřeno ke dni 12. 5. 2014).

„Overview of State-Sponsored Terrorism", *Patterns of Global Terrorism: 2003,* Ministerstvo zahraničí USA, http://www.state.gov/j/ct/rls/crt/2003/31644.htm (ověřeno ke dni 12. 5. 2014).

„Country Reports", Country Reports on Terrorism: 2004, Ministerstvo zahraničí USA, http://www.state.gov/j/ct/rls/crt/45392.htm (ověřeno ke dni 12. 5. 2014).

„State Sponsors of Terror Overview", Country Reports on Terrorism: 2005, Ministerstvo zahraničí USA, http://www.state.gov/j/ct/rls/crt/2005/64337.htm (ověřeno ke dni 12. 5. 2014).

„The USA PATRIOT Act: Preserving Life and Liberty“, Ministerstvo spravedlnosti USA, http://www.justice.gov/archive/ll/highlights.htm (přístup 10.5.2014).

“The 9/11 Comission Report,“ National Comission on Terrorist Attacks Upon the United States, (str. 240-241), http://www.9-11commission.gov/report/911Report.pdf (ověřeno ke dni 20. 4. 2014).

Ústava USA

Ústava Íránské islámské republiky

Monografie a sborníky

Anoushiravan Ehteshami et Mahjoob Zweiri, *Iran's Foreign Policy: From Khatami to Ahmadinejad*, (Berkshire: Ithaca Press, 2008).

Dore Gold, *The Rise of Nuclear Iran: How Tehran Defies the West* (Washington: Regnery Publishing, 2009).

Eugene R. Wittkopf, Christoper M. Jones. et al., *American Foreign Policy: Pattern and Process* (Belmont: Thomas Wadsworth, 2008.

Kryštof Kozák et al., *Zahraniční politika USA na začátku 21. Století*, (Praha: Respekt Institut, 2009).

Michael Cox, *Doug Stokes et al., US Foreign Policy* (New York: Oxford University Press, 2008).

Články v odborných periodikách

Abas Maleki, Decision Making in Iran's Foreign Policy, *Journal of Social Affairs* 73 (2002):39—52.

Anoushiravan Ehteshami, „The Foreign Policy of Iran“, in *The Foreign Policies of Middle East*: 295–296.

Anoushiravan Ehteshami, “Iranian Perspectives on the Global Elimination of Nuclear Weapons”, *Palestine - Israel Journal of Politics, Economics, and Culture* 16, No. 3. (březen 2010): 20-29.

Brenda Shaffer, „Iran at the Nuclear Threshold“, *Arms Control Today* 33, No. 9. (listopad 2003): 7—12.

Eva Patricia Rakel, „Iranian Foreign Policy since the Iranian Islamic Revolution: 1979-2006“, in *The Greater Middle East in Global Politics: Social Science Perspectives in the Changing Geography,* ed. M. P. Amineh (Leiden and Boston: Brill Academic Publishers, 2007): 146—175.

Gawdat Bahgat, „Iran, the United States, and the War on Terrorism,“ *Studies in Conflict and Terrorism* 26 (2003): 93—104.

Mohsen M. Milani, „Understanding Iran's U.S. Policy", *Foreign Affairs* 88, č. 4 (červenec/srpen 2009): 46—62.

Peter Crail, "Proposals Offered on Iranian Nuclear Program", *Arms Control Today* 38, No. 5 (červen 2006): 28—29.

Saeid Naji, „US-Iran Relations in the Post-Cold War Geopolitical Order", *Asia Social Science* 7, No. 9 (říjen 2011): 94—108.

Walter Posch, *The Third World, Global Islam and Pragmatism: The Making of Foreign Policy* (Berlin: Stiftung Wissenschaft und Politik, 2013): 11—17, http://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/research_papers/2013_RP03_poc.pdf (ověřeno ke dni 12. 5. 14.)

Internetové zdroje

Bruce O. Riedal, "The Clinton Administration", *United States Institute of Peace The Iran Primer,* http://iranprimer.usip.org/resource/clinton-administration (ověřeno ke dni 22. 3. 2014).

Carol L. Bowers, „Iran Playing Destibilizing Role in Iraq, Crocker Says," Ministerstvo zahraničí USA, 11. září, 2007, http://www.defense.gov/news/newsarticle.aspx?id=47399 (ověřeno ke dni 20. 4. 2014).

Chris Zambelis, "Is Iran Supporting the Insurgency in Afghanistan?," *The Jamestown Foundation,* 6. listopadu, 2009, http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews%5Btt_news%5D=35708#.U0z6iPmSzwk (ověřeno ke dni 20. 4. 2014).

Glenn Kessler, „In 2003, U.S. Spurned Iran's Offer of Dialogue", *The Washington Post,* 18. června, 2006, http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2006/06/17/AR2006061700727.html (ověřeno ke dni 8. 5. 2014).

Greg Bruno, "State Sponsors: Iran," *Council on Foreign Relations,* 13. října, 2011, http://www.cfr.org/iran/state-sponsors-iran/p9362 (ověřeno ke dni 20. 4. 2014).

Holy Dagres, „Timeline: Iran's nuclear program", *Cairo Review*, 21. června, 2013, http://www.aucegypt.edu/gapp/cairoreview/pages/articleDetails.aspx?aid=396 (ověřeno ke dni 8. 5. 2014).

Karim Sadjadpour, „The Supreme Leader", *The Iran Primer,* http://iranprimer.usip.org/resource/supreme-leader (ověřeno ke dni 19. 3. 2014).

Marc A. Thiessen, „Iran responsible for 1998 U.S. embassy bombings," *The Washington Post,* 8. prosince, 2011, http://www.washingtonpost.com/opinions/iran-responsible-for-1998-us-embassy-bombings/2011/12/08/gIQAuEAAfO_story.html (ověřeno ke dni 20. 4. 2014).

Matthew „Levitt, Iranian Terrorism under Moderate Presidents,“ *The Washington Institute*, 25. června, 2013 http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/iranian-terrorism-under-moderate-presidents (ověřeno ke dni 20. 4. 2014).

Michael Rubin, “Deciphering Iranian Decision Making and Strategy Today”, *American Enterprise Institute*, 28. ledna, 2013, http://www.aei.org/outlook/foreign-and-defense-policy/regional/middle-east-and-north-africa/deciphering-iranian-decision-making-and-strategy-today/ (přístup 13. 3. 2014).

Robert O. Freedman, „American Policy Toward Iraq and Iran in Clinton’s Second Term“, *Jerusalem Letter* 27, č. 402 (březen 1999), http://www.jcpa.org/jl/jl402.htm (věřeno ke dni 15. 5. 2014).

Seth G. Jones, “Al Qaeda in Iran,” *Foreign Affairs*, 29. ledna, 2012, http://www.foreignaffairs.com/articles/137061/seth-g-jones/al-qaeda-in-iran (ověřeno ke dni 20. 4. 2014).

Stephen J. Hadley, „Iran Primer: The George W. Bush Administration“, *Frontline*, 3. Listopadu, 2010, http://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/tehranbureau/2010/11/iran-primer-the-george-w-bush-administration.html (staženo 21. 3. 2014).

Steven Emerson, „Tehran and Terrorism: Iran under President Muhammad Khatami,“ *The Investigative Project on Terrorism*, 14. května, 1998, http://www.investigativeproject.org/documents/testimony/9.pdf (ověřeno ke dni 20. 4. 2014).

Steven Emerson et. Daniel Pipes, „Terrorism on Trial,“ *Wall Street Journal*, 31. května, 2011, http://www.danielpipes.org/381/terrorism-on-trial (ověřeno ke dni 20. 4. 2014).

Zachary K. Johnson, „Revalation of a Secret Program“, *PBS*, 5. květen, 2005, http://www.pbs.org/frontlineworld/stories/iran403/background.html (ověřeno ke dni 8. 5. 2014).

“Iran will stick to nuclear plan”, *BBC*, 9. února, http://news.bbc.co.uk/1/hi/4252019.stm (ověřeno ke dni 8.5.2014).